

Marjukka Kankaanpää

**”JA KYLLÄ SITÄ OLIS LAPSUUDESSA MONTA KERTAA
ISÄÄ TARVINNUT” – SOTAORPOJEN KOKEMAA**

Opinnäytetyö

KESKI-POHJANMAAN AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaalialan koulutusohjelma

Helmikuu 2010

*”Sankareitaan kiittäen kotiseutu.
Te taistoon kävitte tuimimpaan,
eestä uskon, kodin ja isänmaan.
Halpa kukka kummullanne kiitos on,
kaipuu kansalaisten loputon.”
(Kannuksen sankarihauta-alue)*

TIIVISTELMÄ OPINNÄYTETYÖSTÄ

Yksikkö Sosiaali- ja terveysalan yksikkö	Aika Helmikuu 2010	Tekijä/tekijät Marjukka Kankaanpää
Koulutusohjelma Sosiaalialan koulutusohjelma		
Työn nimi ”Ja kyllä sitä olis lapsuudessa monta kertaa isää tarvinnut” – Sotaorpojen kokemaa		
Työn ohjaaja Eila Passoja	Sivumäärä 58+4	
Työelämäohjaaja Tommi Sinko, Pohjanmaan Sotaorvot Ry.		
<p>Opinnäytetyön tarkoituksena oli lisätä ymmärrystä sotaorpouden merkityksestä lapsuuteen ja ymmärtää sotaorpouden merkityksiä jälkipolville sotaorpojen näkemänä. Sotaorpojen kokemukset ovat nousseet esille 2000-luvulla vuosikymmenien vaikenemisen jälkeen. Aiheen merkityksellisyydestä ja ajankohtaisuudesta kertovat muun muassa monien sotaorpoyhdistysten julkaisemat muistelmateokset. Opinnäytetyö on toteutettu yhteistyössä Pohjanmaan Sotaorvot ry:n kanssa. Opinnäytetyö on kvalitatiivinen työ, jonka lähtökohdat ovat narratiivisuudessa.</p> <p>Opinnäytetyön kohderyhmänä olivat sotaorvot ja opinnäytetyötä varten haastateltiin 10 Pohjanmaan Sotaorvot Ry:n jäsentä. Haastattelut toteutettiin maaliskokuussa 2009. Aineiston keruumenetelmänä oli puolistrukturoitu teemahaastattelu. Narratiivisuuden avulla haastateltavilla oli mahdollisuus luoda oma kertomuksensa kokemuksistaan. Aineisto on analysoitu sisälönanalyysin avulla.</p> <p>Haastateltavat kuvasivat, kuinka isän kaatuminen sodassa oli traumaattinen tapahtuma niin lapselle kuin hänen äidilleen, mikä aiheutti monia tunnereaktioita. Isää kaivattiin isän kaatumisen jälkeen ja isän kaatuminen aiheutti muutoksia lasten rooleissa. Etenkin pojat joutuivat ottamaan paljon vastuuta työnteosta ja nuoremmista sisaruksista. Sotaorpojen kokemuksia leimaa vuosikymmenien vaikeneminen, jota on alettu vasta eläkeiässä murtaa. Sotaorvot näkivät sotaorpouden olevan jälkipolville kaukainen asia, joka ei kuulu nykypäivään. Jälkipolvien nähtiin kuitenkin arvostavan sankari-isoisän tai isoisoisän työtä Suomen hyväksi ja kokemuksista kertominen jälkipolville koettiin tärkeänä.</p>		
Asiasanat narratiivisuus, sota-aika, sotaorvot, sukupolvet ja traumat		

ABSTRACT

CENTRAL OSTROBOTHNIA UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES	Date Feb. 2010	Author Marjukka Kankaanpää
Degree programme Degree programme in Social Services		
Name of thesis “And many a time, I would have needed a dad in childhood” – Experiences of War Orphans		
Instructor Eila Passoja		Pages 58+4
Supervisor Pirjo Forss-Pennanen		
<p>The purpose of this thesis was to gain more understanding about how losing the father in the war affected childhood. Also, the purpose was to understand what kind of influence war orphanhood had on the next generations from the point of view of the war orphans. Many war orphan organizations have published books about the experiences of war orphans, which tells that the topic is actual and meaningful. Thesis was done in collaboration with the organization War Orphans in Ostrobothnia.</p> <p>Thesis is a qualitative research and the bases are on narratives. The target group of this thesis was war orphans and therefore ten war orphans were interviewed by using half-structured theme interviews. The interviews were conducted between March 2009 and May 2009. With the help of narratives, the interviewees had the possibility to tell their own stories. After that the material was analyzed with content analysis.</p> <p>According to the research results, interviewees described how the death of the father in the war was a traumatic experience which caused many emotional reactions both for the child and the mother. Due to the death of the father, he was missed and it caused changes in children’s roles. Especially boys had to take more responsibilities of work and younger siblings. The experiences of the war orphans were kept silent for many decades and only nowadays they are being opened for discussion. Furthermore, war orphans saw that their war orphanhood was a distant thing for their children and grandchildren and it does not belong to their present life. The offspring were seen to appreciate their grand- or great-grandfather’s work for the independence of Finland. Sharing these experiences with the next generations was seen to be quite significant.</p>		

<p>Key words narratives, war time, war orphans, generations, trauma</p>
--

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1 JOHDANTO	1
2 LAPSUUS SOTA-AIKANA	3
2.1 Sota-aika	3
2.2 Muuttunut lapsuus	4
2.3 Sotaorvot ja sankarikuolema sota-aikana	6
2.4 Traumatisoitumisesta	7
2.5 Muistelemisen merkityksestä traumatisoivissa tapahtumissa	9
3 TYÖN TARKOITUS JA KARTOITUSKYSYMYKSET	11
4 TYÖN TOTEUTUS	12
4.1 Työn ote ja rakenne	12
4.2 Kohderyhmä ja haastateltavat	13
4.3 Aineiston keruu ja analysointi	13
4.4 Luotettavuus ja eettisyys	15
5 SOTAMUISTOJA	17
5.1 Sota kotirintamalla	17
5.2 ”Molotoffin kartiinat” ja pommikoneet	19
5.3 ”Sillon, kun oli Sallasta siirtolaisia meilläkin...” – evakot sotaorpojen muistoissa	20
5.4 ”Neuvostoliiton vanki oli Jussi”	21
5.5 Pohdintaa	22
6 SOTAORPOUDEN MERKITYKSIÄ LAPSUUDESSA	24
6.1 Lapsi ja vanhemman kuolema	24
6.2 ” Joo siitä se alkoi sitten uusi vaihe” - isän kuolema lapsen kokemana	26
6.2.1 Tieto isän kaatumisesta	26
6.2.2 Reaktiot isän kaatumiseen	27
6.2.3 Sankarihautajaiset	30
6.3 ”Kyllä sitä olis lapsuudessa monta kertaa isää tarvinnut” – kaivattu isä	31
6.4 ”Mutta ei niistä puhuttu ja ihan niinku niistä ei saanu puhuaakaan” – vaikenemisen kokemus	33
6.5 Isän kaatumisen tuomia muutoksia	34
6.5.1 ”No sanotaan näin, että kyllä mulla on varmasti tunnit täynnä” – työnteosta ja lapsen muuttuneista rooleista	34
6.5.2 ”Sehän oli ihan kauhiia” – isäpuolet sotaorpojen kokemana	38
6.5.3 ”Tämmönen pitkänmallinen paketti, jossa oli englanninkielistä tekstiä ja siellä oli semmonen jojo” - avustukset	39
6.6 Pohdintaa	40

7 SOTAORPOUDEN MERKITYKSESTÄ JÄLKIPOLVILLE	44
7.1 Sukupolvista	44
7.2 ”Se on heille jotenkin sellainen kaukainen asia”	46
7.3 Pohdintaa	48
8 PÄÄTELMÄT	51
9 POHDINTA	53
LÄHTEET	56
LIITTEET	

1 JOHDANTO

Lapsien kokemuksista sota-aikana ei ole juurikaan puhuttu, koska ne ovat jääneet veteraanisukupolven ja suurten ikäluokkien kokemusten varjoon. Suomen taisteluista toisessa maailmansodassa puhuttaessa esiin nousevat veteraanien ja heidän kokemuksensa rintamalta. Heti sodan jälkeen syntyivät suuret ikäluokat ja puhe on kääntynyt Suomen tulevaisuuteen. Yksi kokonainen sukupolvi on siis jäänyt historian lehdillä vähemmälle huomiolle, mutta silti he ovat olleet sodan uhreja yhtä lailla kuin rintamalla taistelleet veteraanit. Sota vaikutti koko kansaan ja erityisesti myös lapsiin. Sota-aika jätti sen ajan lapsien mieleen monenlaisia haavoja, kokemuksia ja tunteita, joista he eivät ole saaneet puhua. Lisäksi aihe on ollut arka – tilanteeseen ovat voineet vaikuttaa veteraanisukupolven kokemukset ja halu unohtaa elämässä ollut vaikea ja osin häpeällinenkin aika. Olihan Suomi ollut sodassa häviäjän puolella. Katse on haluttu suunnata tulevaisuuteen, ja siksi lasten kokemukset sota-aikana ovat olleet arka keskustelun aihe. Lasten kokemuksista sota-aikana onkin alettu puhua vasta 1990-luvulta lähtien.

Sota kosketti kuitenkin monia tuhansia lapsia. Kotona elämä muuttui isän lähdettyä sotaan, jotkut lapset lähetettiin Ruotsiin tai muihin Pohjoismaihin sotalapsiksi. Toiset lapset kokivat suurimman sodan aikaisen menetyksensä – oman isän kaatumisen. Lasten kokemuksista on viimeisen vuosikymmenen aikana tehty dokumentteja ja tutkimuksia ja eniten huomiota ovat saaneet sotalapset. Sodassa isänsä menettäneet lapset eli sotaorpojen kokemukset ovat olleet vaietuimpia. Niistä on alettua varovasti puhua vasta viimeisen kymmenen vuoden aikana. Kuitenkin Suomessa toisen maailmansodan aikana yli 50 000 lasta jäi orvoksi isän kaaduttua rintamalla tai myöhemmin sotasairaaloissa.

Opinnäytetyöni aiheeksi muodostuikin tutkia sota-ajan merkitystä lapsuudessa. Tarkasteluun otan sotaorpojen lapsuuskokemukset sekä miten sotaorpoisuus on siirtynyt seuraaviin sukupolviin sotaorpojen lähipiirissä heidän subjektiivisena näkemyksenään. Tapahtumista puhuminen murtaa vuosikymmenten hiljaisuuden ja toimii varmasti terapeuttisena kokemuksena monille. Aiheen nousemisesta ajankohtaiseksi 2000-luvulla kertoo se, että suurin osa sotaorpoyhdistyksistä on perustettu vasta 2000-luvulla ja monet näistä yhdistyksistä ja muista tahoista ovat al-

kaneet julkaista aiheesta muistelmateoksia. Vuonna 2009 Kaatuneitten Omaisten Liitto Ry on myös alkanut suunnitella sotaorpojen tietojen keräämistä omaan rekisteriin ja hankkimaan sotaorvoille veteraanitunnuksen kaltaista sotaorpotunnusta (Ilkka 2009). Minulla aiheen valintaan liittyy henkilökohtainen kiinnostukseni sota-ajan vaikutuksista erityisesti lapsiin. Sotaorpojen kokemuksia haluan kartoittaa siksi, että niitä ei ole aikaisemmin tutkittu kovinkaan paljon. Opinnäytetyötäni voisikin kutsua kartoitukseksi. Tarkoituksenani on lisätä ymmärrystä tuon ajan merkityksestä sotaorpojen elämässä ja kuinka sotaorpus on vaikuttanut heidän elämänsä ja kehitykseensä sekä myös siitä, näkyvätkö sota-ajan jäljet uusissa sukupolvissa. Työelämäkontaktini Pohjanmaan Sotaorvot Ry saa työstäni yhden kopion, joten työni on myös yksi dokumentti asiaa käsittelevän kirjallisuuden joukossa. Opinnäytetyöni on myös antanut sotaorvoille mahdollisuuden kertoa kokemuksistaan ja tehdä niitä näkyvämmiksi.

Isän menettämistä sodassa äkillisesti voidaan pitää traumaattisena kokemuksena lapselle. Siksi tutkimani ilmiö onkin erityisen herkkä. Työni lähtökohdat ovat kvalitatiivisuudessa eli laadullisen tutkimusotteen mukaiset. Narratiivisuuden avulla haastateltavilla on ollut mahdollista luoda oma kertomuksensa sotaorpoudelle. Kartoituskysymyksinä työssäni ovat olleet kaksi erilaista kysymystä: miten sotaorvot kuvaavat sotaorpouden merkitystä lapsuudessaan ja miten he kokevat sotaorpouden siirtyneen seuraaviin sukupolviin sotaorpojen lähipiirissä.

Aineisto työtäni varten on hankittu haastattelemalla kymmentä sotaorpoa puolistrukturoidun teemahaastattelun avulla. Työssäni käsittelen sotaorpouden merkityksiä lapsuudessa, muun muassa isän kaatumista, työnteon ja roolimuuotosten merkityksiä isän kaatumisen jälkeen sekä isän ikävää. Sotaorpouden siirtymisestä käsittelen muun muassa, miten sotaorvot ovat kuvanneet sotaorpouttaan jälkipolville ja miten he näkevät jälkipolvien kokevan asian. Työni alussa tarkastelen teoriaa yleisellä tasolla, jonka jälkeen siirryn käsittelemään empiriaa ja yksityiskohtaisempaa teoriaa. Jokaisen kartoituksen aineistoa käsittelevän luvun lopussa on pohdinta, jossa pohdin tuloksia teorian valossa. Työni avainkäsitteiksi ovat muodostuneet narratiivisuus, sota-aika, sotaorvot, sukupolvet ja traumat.

2 LAPSUUS SOTA-AIKANA

2.1 Sota-aika

Suomen historiassa sota-ajalla tarkoitetaan ajanjaksoa toisen maailmansodan aikana vuosina 1939 - 1945, jolloin Suomi oli sotatilassa. Ajanjakso jaetaan talvisotaan, jatko-sotaan Neuvostoliittoa vastaan sekä jatkosotaa seuranneeseen Lapin sotaan Saksaa vastaan. Sodan syttyminen vei mukanaan monia satoja tuhansia miehiä rintamalle. Vuosien 1939 - 1945 aikana kenttärmeijan vahvuus oli suurimmillaan jatkosodassa, noin 500 000 sotilasta. Talvisodassa armeijan vahvuus oli noin 340 000 miestä. Yhteensä armeijan tehtävissä oli sijoitettuna noin 700 000 henkilöä, mikä oli 16,1 prosenttia koko väestöstä. Sodan päättyessä rauhanehdot olivat tiukat: Suomen oli luovutettava lähes kymmenesosa pinta-alastaan ja maksettava huikeita korvauksia Neuvostoliitolle. Lisäksi Neuvostoliitto vaati jatkosodan jälkeen rauhanehdoissa Lapin vapauttamista saksalaisista sotilaista ja siksi seurasi Lapin sota vuonna 1945, jolloin siis taistelivat keskenään entiset aseveljet Suomi ja Saksa. Lappi tuhoutui lähes kokonaan sodan seurauksena. (Näre & Kirves 2007, 11; Zetterberg & Tiitta 1997, 429, 440 - 455.) Suomalaiset olivat siis häviäjän puolella, ja maan valtasi suru ja siksi rauhaa kutsuttiinkin pakkorauhaksi (Wendisch 2009, 40).

Miesten ollessa poissa, naiset, lapset ja vanhukset jäivät koteihin hoitamaan tilaa ja hoitamaan niin sanotun kotirintaman asioita. Sota kosketti rintamalla taistelleiden sotilaiden lisäksi myös kotirintamaa pommitusten, pula-ajan, työnteon ja ainaisen huolen myötä. Varsinkin isommat kaupungit kärsivät ankarista Neuvostoliiton pommituksista, mutta myös pienempiä paikkakuntia pommitettiin. Lähes kaikki elintarvikkeet ja tavarat joutuivat kortille, eli niitä sai ostettua vain jokaiselle jaetun ostokortin osoittaman määrän mukaisesti esimerkiksi kerran kuukaudessa. Naiset joutuivat tarttumaan miesten töihin ja lapset tottuivat kovaan työnteeseen heti pienestä pitäen. He olivat yhtäläinen apu talon töissä, kun miehet olivat rintamalla. (Zetterberg & Tiitta 1997, 446 - 447; Laaksonen 2002, 104 - 107.)

2.2 Muuttunut lapsuus

Lähes miljoona suomalaista lasta joutui elämään lapsuutensa sodan keskellä, ja sodan aikana Suomessa syntyi vuosittain 65 000 – 95 000 lasta. Sodan alkaminen tarkoitti monelle lapselle huolettoman lapsuuden loppua. Lapsilta odotettiin panosta kotitöiden teossa, eikä lapsuutta nähty siis vain huolettomana leikin aikana. Lapset joutuivat myös kokemaan niukkuutta; ruokaa tai makeisia ei välttämättä ollut, vaatteita ei ollut paljon leluista puhumattakaan. Lisäksi erilaiset sairaudet, jotka johtuivat huonosta hygieniasta tai aliravitsemuksesta, iskivät lapsiin. Sota vaikutti lapsiin siis enemmän kuin vanhemmat osasivat ajatellakaan, ja usein sota näyttyikin lasten silmissä sekasorrolta. (Korppi-Tommola 2002a, 200 - 202; Näre & Kirves 2007, 9, 12, 18, 20.)

Kokoelmateoksessaan ”Sodassa koettua: haavoitettu lapsuus” Näre & Kirves (2007, 17) kuvailevat lasten muuttuneita olosuhteita. Lapset joutuivat ottamaan vastuuta jo hyvin varhaisessa iässä, mikä joudutti heitä kasvamaan aikuiseksi nopeammin sekä vähensi lapsuuteen kuuluvan vapaan leikin sijaa. Työhön kasvattaminen oli sota-aikana kasvatuksen päätehtäviä. Lapset totutettiin työhön pienestä pitäen erityisesti maaseudulla ja työnteon opettamisen päämääränä oli kasvattaa lapsista mahdollisimman itsenäisiä työhimiä. Lapset olivat yleisesti mukana maanviljelyksessä ja eläinten hoidossa, polttopuiden keräämisessä sekä veden kannossa. (Näre & Kirves 2007, 17.) Poikien tehtävänä erityisesti oli maanviljelys ja tytöt auttoivat kotitalouksissa ja lastenhoidossa (Korppi-Tommola 2002a, 203).

Sota-aika merkitsi lisäksi monille sen ajan lapsille jatkuvaa muutosta, sillä poikkeusolosuhteista oli tullut normaalia arkea. Epävarmuus, huoli, yllätykset, asuinpaikanvaihdokset ja evakot olivat osa arkea. Myös monia perheitä ja sukuja rikkoutui sodan aikana, sillä lapset saattoivat joutua eroon vanhemmistaan tai isovanhemmistaan. Yhteisön ja perheen tuella lapsilla oli kuitenkin hyvät mahdollisuudet selviytyä sota-aikana ja elää suhteellisen onnellista lapsuutta (Näre & Kirves 2007, 9, 24). Korppi-Tommola (2002a, 205) kuvaa muistelmakirjallisuuden pohjaten, että niissä perheissä, joissa vanhemmat osasivat suojata lapsiaan omalta surultaan, lasten perusturvallisuus ei järkkynyt.

Suomessa vallitsi sodan jälkeen vaikenemisen asenne sotaa kohtaan. Tapahtumista ei mielellään puhuttu ja jos puhuttiin, puhe oli valikoitua ja kivuliaimmista kokemuksista vaiettiin. Aikuisten vaikeneminen sotakokemuksista aiheutti lapsille ahdistusta ja epätietoisuutta, eikä autanut käsittelemään syntynyttä traumaa, vaan vaikeneminen päinvastoin syvensi haavoja ja hidasti niiden paranemista. Aikuisten vaietessa kokemuksista, lapset kuitenkin aistivat vanhempien pahan olon ja saattoivat tuntea itsensä taakaksi. Siksi lapsista tuli kilttejä ja huomauttamattomia. (Kirves 2008, 417, 422; Näre & Kirves 2007, 12, 24, 29.)

Lapsen tasapainoisen kehityksen kannalta kummankin vanhemman läsnäolo on mielekästä. Isän tärkeänä tehtävänä on lapsen syntyessä tukea puolisoaan ja hänen äitiyttään ja toisaalta isän tehtävä on myös ohjata lasta irrottautumaan äidistään myöhemmällä iällä. (Hellsten 2001, 254, 263.) Isyys merkitsee lapselle sitä, että hän saa nimen ja kuuluu johonkin sukuun. Isyys myös edustaa lapselle huolenpitoa ja turvaa. Samaistumalla samaa sukupuolta olevaan vanhempaansa, lapsen identiteetti pääsee kehittymään. (Tuomi 2009.)

Kujala (2003, 179) toteaa Martti Eskoa lainaten, että isä on perheessä lapsille niin isä kuin aviomiehen malli. Isällä on hieman erilainen merkitys tytöille ja pojille. Isää on pidetty erityisesti poikien kehitykselle roolimallina ja pojat ovat haavoittuvampia isän poissaololle kuin tytöt. Pojat tarvitsevat tunteen siitä, että isä rakastaa heitä ja hyväksyy heidät. Isä on pojalle parhaimmassa tapauksessa samaistumisen kohde ja miehisyyden lähde. Pojille isän kanssa yhdessä tekeminen on merkityksellistä sen kannalta, että poika voi arvostaa isäänsä. Monesti yhdessä tekeminen onkin asia, mikä liittyy isän lapseen. Tytöille isän läsnäololla on puolestaan itseluottamusta kohottava vaikutus. Tytöt myös oppivat suhtautumaan miehiin ollessaan isän kanssa. (Sinkkonen 1998, 35 - 36, 203; Tuomi 2009.) Kujala (2003, 16) toteaa väitöskirjassaan, että sodan aikaisilla pikkupojilla oli melko vähän yhteisiä hetkiä isänsä kanssa, koska isät olivat rintamalla monia vuosiakin. Isän puuttuessa erilaisilla isää korvaavilla miehillä on merkitystä lapsen kehitykselle (Tuomi 2009).

2.3 Sotaorvot ja sankarikuolema sota-aikana

Sotaorvot ovat henkilöitä, jotka olivat lapsia toisen maailmansodan aikaan ja joiden isä kaatui tai katosi talvi-, jatko- tai Lapin sodan aikana. Suomen sodissa toisen maailmansodan aikana 1939 - 1945 menehtyi tilastojen mukaan yhteensä 93 563 henkilöä. Tämä luku pitää sisällään sotilaiden lisäksi menehtyneiden naisten sekä ulkomaalaisten vapaaehtoisten määrän. Tämän takia sotien seurauksena Suomessa jäikin yli 50 000 lasta isättömäksi ja n. 30 000 naista sotaleskeksi (Näre 2007, 139; Korppi-Tommola 2002b, 263; Kurenmaa & Lentilä 2006, 1152 - 1154.) Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla yli 2000 lasta jäi orvoksi ja lähes 1000 naista leskeksi (Sinko 2009).

Sotilaan kuolemaa sodassa sanottiin sankarikuolemaksi ja tieto isän kaatumisesta, eli kuolemasta rintamalla, saapui omaisille yleensä kirkkoherran kautta. Monesti omaiset kuulivat jo huhun läheisen kuolemasta ennen kuin tieto saavutti heidät virallisia reittejä pitkin. Virallisen polun hitauden takia kaatumisesta ryhdyttiin pian talvisodan alkamisen takia ilmoittamaan myös puhelimella tai sähköllä. (Korppi-Tommola 2002b, 263.) Sotilaan kuolemaa seurasivat sankarihautajaiset ja siksi suomalaisella kotirintamalla järjestettiin toisen maailmansodan aikaan tiheästi sotilaiden sankarihautajaisia, joissa sekä sotilaalliset että siviili-juhllaisuudet yhdistyivät. Suomalaisilla oli toisen maailmansodan aikaan poikkeuksellinen tavoite muihin maihin verrattuna evakuoida kaatuneet sotilaansa kotiseudun multiin. Evakuointi nähtiin sopivaksi tavaksi kunnioittaa sankarivainajia. Kaatuneita haudattiin myös taistelukenttien läheisyyteen olosuhteiden pakosta, jos kuljetusta kotiseudulle ei voitu järjestää. Sankarikuolema ei ollut sen aikaisessa Suomessa yksityisasiain vainajalle eikä hänen lähipiirilleen, vaan sankarihautajaiset olivatkin koko kansakunnan ”surujuhla”. (Kemppainen 2006, 65, 73, 143 - 144.) Kuoleman käsittelyssä hautajaiset ovat lapselle tärkeä rituaalinen tapahtuma, koska ne tekevät epätodellisesta kuolemasta todellisen (Dyregrov 1994, 56). Hautajaiset antavat vainajalle ikään kuin kuolleen statuksen (Kemppainen 2006, 65).

Sodan jälkeen perustettiin erilaisia yhteisöjä, joiden kautta sotaorvot ja sotalesket saivat niin fyysistä kuin psyykkistä apua. Tunnetuin näistä oli Sotaleskien ja Kaatuneiden Omaisten Huolto ry. Valtio maksoi sotaorvoille huoltoeläkettä 17-vuotiaaksi asti ja tuki sotaorpojen kou-

lutusta rahallisesti. Orvoilla oli mahdollista saada esimerkiksi vapaaoppilaspaikkoja kouluihin. Myös Kaatuneitten Omaisten Liitto tuki sotaorpojen ammatti- ja korkeakouluopintoja. Tuki-mahdollisuuksista huolimatta koulunkäynti ei ollut mahdollista kaikille sotaorvoille. Myös sotaleskillä oli mahdollista saada aviomiehen kuoleman jälkeen huoltoeläkettä, jonka suuruus määräytyi aviomiehen sotilasarvosta ja lasten lukumäärästä. (Pukkila 2008, 77 - 79.)

Mannerheimin Lastensuojeluliitto perusti sotaorpojen avuksi sotakummivaliokunnan vuonna 1940. Sen kautta sotaorvoilla oli mahdollisuus saada kummi joko kotimaasta tai ulkomailta. Eniten ulkomaankummeja suomalaisilla lapsilla oli Ruotsista. Kummien tehtävänä oli turvata lasten elämää taloudellisesti vähintään puolen vuoden ajan. Toivomuksena oli, että lapset saivat tukea 15-vuotiaaksi asti. Ulkomaankummeilta lapset saivat usein myös tavaraa, kuten vaatteita sekä leikkikaluja, jotka olivat sen ajan säännöstelytalouden aikana eläville perheille suuri apu. (Pukkila 2008, 80.)

Sotaorvot ovat alkaneet viimeisen kymmenen vuoden aikana järjestäytyä ja perustaa sotaorpo-yhdistyksiä. Tällainen yhdistys on perustettu ensimmäisten joukossa myös Keski-Pohjanmaan alueelle vuonna 2002 nimellä Pohjanmaan Sotaorvot Ry. Pohjanmaan Sotaorpo-yhdistyksellä oli vuoden 2008 lopussa 514 jäsentä, joista osa on varsinaisia jäseniä, osa kannattaja- ja kun-niajäseniä. Jäsenet ovat pääasiassa Keski-Pohjanmaan alueelta, mutta myös Pohjanmaan ja Etelä-Pohjanmaan alue on edustettuna. Pohjanmaan Sotaorpo-yhdistys Ry järjestää toimintaa sekä aktiviteetteja jäsenilleen, esimerkiksi yhteisiä tilaisuuksia, miesten lauluryhmä sekä kun-toutusta ja yhteisiä matkoja aina Venäjän Karjalaan asti. (Pohjanmaan Sotaorvot Ry.)

2.4 Traumatisoitumisesta

Trauma on henkinen tai ruumiillinen vaurio, jonka aiheuttaa traumaattinen tapahtuma. Tällai-nen tapahtuma on äkillinen suurta tuskaa ja traumaattista stressiä aiheuttava tapahtuma, johon liittyy tapahtuman kontrolloimattomuus ja yllätyksellisyys. Tämä aiheuttaa yksilön elämässä ison elämänmuutoksen ja vaatii sopeutumista. Traumaattinen tapahtuma laukaisee kriisipro-cessin, jonka aikana ihminen käy läpi erilaisia kriisin vaiheita. Kriisiprosessin aikana ihmisen

pitäisi päästä elämässään jälleen epätasapainosta uuteen tasapainoon. (Poijula 2002, 70 - 71; Saari 2000, 22 - 27.)

Ensimmäinen vaihe on shokkivaihe, jossa puolustuskeinot, erityisesti torjunta, ovat voimakkaimmillaan ja suojelevat ihmisen mieltä luhistumiselta. Ihmisen mieli on tällöin suuntautuneena pois kipeästä kokemuksesta. Tunteet saattavat puuttua shokkivaiheessa olevalta henkilöltä täysin, ja hän voi myöhemmin kokea siitä huonoa omaatuntoa. Vähitellen ihminen alkaa ymmärtää tapahtunutta, ja tätä kutsutaan reaktiovaiheeksi. Tässä vaiheessa tärkeää on suruprosessin alkaminen. Lopulta traumaattisen kriisin läpikäytyään, ihminen pystyy kohtamaan menetyksensä ja liittämään sen osaksi elämänhistoriaansa. (Poijula 2002, 70 - 71, 75, Saari 2000, 42, 46, 52.)

Psykologisesti tarkasteltuna traumaattisen tapahtuman uhreja ovat kaikki ne joita tapahtuma on järkyttänyt syvästi. Psykologisia uhreja voivat olla tapahtumassa mukana olleet henkilöt, läheisen ihmisen menetyksen kokeneet sekä auttajat ja silminnäkijät. Lisäksi psykologiset uhrin voidaan jakaa välittömiin eli primaari- sekä välillisiin eli sekundaariuhreihin. Traumaattisen tapahtuman välittömiä uhreja ovat kaikki tapahtumassa mukana olleet henkilöt. Välillisiä uhreja ovat läheisensä menettäneet, auttajat, muut omaiset ja silminnäkijät. (Saari, 2000, 33 - 40.) Ihmisen ikä, valmistautuminen traumaattiseen tapahtumaan, tilanne ja paikka sekä se, millaista vahinkoa traumaattinen tapahtuma on ihmiselle aiheuttanut, vaikuttavat siihen, kuinka ihminen reagoi traumaattiseen tapahtumaan. Esimerkiksi sotatila on ihmiselle jatkuva uhkaava tilanne, jossa ihmisen henki on vaarassa. (Williams & Poijula 2002, 4 - 6.)

Wendischin (2009, 120) mukaan saksalainen psykoanalyytikko Ermann osoittaa, että lapsuutensa sodan aikana eläneet lapset kärsivät muita enemmän posttraumaattisista oireista, koska sodan aiheuttamat kielteiset kokemukset ilmenivät tällä tavoin. Tyypillisiä psyykkisiä häiriöitä ovat erilaiset pelkotilat ja psykosomaattiset häiriöt. Lapsen kuusi ensimmäistä ikävuotta ovat erityisen riskialttiita näille häiriöille, varsinkin jos lapsi jää vaille äidin tukea traumaattisessa elämäntapahtumassa. Sota-ajan lapsille oli tyypillistä oppia selviytymään itsenäisestikin varhaisessa vaiheessa mutta myös torjumaan tunteitaan ja mielenliikutustaan. Tällainen käyttäytyminen voi johtaa elinikäiseen mielenliikutuksen ja tunteiden, kuten surun ja vihan, poissul-

kemiseen. Lisäksi traumaattisten historiallisten tapahtumien vaikutuksia lapsiin ei ole tunnustettu tutkijoidenkaan taholta, vaan vielä 1960-luvulla tutkijat olivat sitä mieltä, että asia on loppuun käsitelty. Kuitenkin nykyään tiedetään ja tunnustetaan, että sota-ajan lasten psyykinen vastustuskyky on rajoitettu ja se saattaa heikentyä esimerkiksi eläkkeelle jäädessä, kun ihminen alkaa pohtia menneisyyttään. Myös vanhuudessa tapahtuvien muutosten takia ihmiselle tulee tarve käydä läpi elettyä elämää. Käymällä läpi menneisyydessä tapahtuneita asioita ja kokemuksia, mahdollistetaan eheytyminen vaikeista asioista ja voidaan löytää syyt nyky-päivän pahalle ololle. (Wendisch 2009, 120 – 127.)

Traumaattisesta tapahtumasta ja surusta selviytymisen kannalta sosiaalinen tuki on surevalle tärkeää. Sosiaalinen tuki edistää muun muassa menetyksestä puhumista. Tuen puute tai se, ettei surevan menetystä tunnusteta sosiaalisesti saattavat vaikuttaa haitallisesti selviytymiseen. Osallistuvalla tuen muodolla tarkoitetaan sitä, että sureva saa puhua tapahtuneesta ja jakaa muistojaan, tulla kuulluksi ja ymmärretyksi. (Poijula 2002, 80 - 82.)

2.5 Muistelemisen merkityksestä traumatisoivissa tapahtumissa

Muisti on aivoissa olevista osatoiminnoista koostuva kyky tallentaa mieleen tapahtumia ja tarvittaessa palauttaa niitä mieleen. Näin ollen muisti on siis erottamaton osa arkipäiväämme. Inhimillinen elämä perustuu kykyyn muistaa, sillä muisteleminen vahvistaa yksilön identiteettiä sekä auttaa häntä ymmärtämään menneisyyttään. Muisteluprosessi on monivaiheinen ja se liittyy aina johonkin tilanteeseen tai palvelee jotain tarkoitusta. Ihmiset ovat yksilöllisiä ja kokevat tapahtumat eri tavoin, joten kokemusten ollessa erilaisia myös muistot poikkeavat toisistaan. Kollektiivinen eli yhteisöllinenkin muisti sisältää aina yksilöllisiä muistoja, mutta silloin muistettu asia mukautuu vallitseviin olosuhteisiin ja saa sitä kautta uusia merkityksiä. Muisti on sosiaalista silloin, kun muistot voidaan jakaa läheisten ihmisten kanssa. (Korkiakangas 1999, 155 - 157, 164 - 166, 174.)

Muistot ovat episodinomaisia väläyksiä ihmisten elämästä, siis osa ihmisten elämänhistoriaa ja identiteettiä. Muistojen kiinnittyminen aina johonkin aikaan ja paikkaan vaatii monien yksi-

tyiskohtien yhdistämistä ja miellelyhtymiä, assosiointia, ja muisteliija voi esimerkiksi tuntea palaavansa hetkiseksi kokemiinsa tunnetiloihin. Muisteliija voi haistaa, tuntea tai kuulla kokemansa uudelleen. (Korkiakangas 1999, 166 - 167.) Hännikäinen sanoo Tuomaalan (2008, 26) mukaan, että elämäkulkua sen eri vaiheineen ei voi täysin tavoittaa sellaisena kun se on tapahtumahetkellä tuntunut. Muisti ja tietoisuus muokkaavat uutta todellisuutta, jonka mukaan eletty elämä tällä hetkellä näyttäytyy.

Narratiivisuutta eli kertomuksellisuutta voidaan käyttää muistelun apuna. Muistojen kautta luodut kertomukset jäsentävät ihmisten toimintaa, sillä ihmisillä on tarve muodostaa erilaiset tapahtumat loogisiksi kertomuksiksi, jotka ovat osa jotain suurempaa kokonaisuutta. Tarinat kuvaavat elämän merkitystä ja tarkoituksenmukaisuutta. Vilén, Leppämäki ja Ekström (2008, 209) ryhmittelevät Peavyn mallin mukaan tarinoita niiden sisällön perusteella. Tarinoita voidaan jaotella mm. dominoiviin tarinoihin, joissa jokin olennainen asia on koko ajan esillä tai lainattuihin tarinoihin, jotka kertovat, mitä muut ajattelevat. Tarinoita voidaan jaotella myös vaihtoehtoisiin tarinoihin, miten asioiden tulisi olla. (Vilen, Leppämäki, Ekström, 2008, 208 - 209.)

Traumaattisissa elämäntapahtumissa tarinoiden merkitys ja muistelu korostuvat, koska ihminen haluaa pohtia tapahtumaan johtaneita syitä ja omaa identiteettiään, joka on uhattuna. Traumaattiset tapahtumat tallentuvat helpommin tiedostamattomaan muistiin, ja jokin samantapainen trauman aikana koettu haju tai ääni voi myöhemmin laukaista traumaattisen stressireaktion oireita. Puolustuskeinojen, esimerkiksi torjunnan, takia ihmisen mieli ei edes muista kaikkia asioita, jotka liittyvät traumaattiseen tapahtumaan. Erityisesti lapsuudessa koettuja voimakkaita tapahtumia voi olla vaikea palauttaa mieleen tai kuvata esimerkiksi siksi, että lapsella ei ole ollut kehitystason vuoksi tarpeeksi edellytyksiä jäsentää tapahtumaa verbaalisesti heti sen jälkeen. Traumaattisten tapahtumien yhteydessä muistelu ja narratiivisuus toimivat eheyttävänä prosessina, koska se vähentää traumaattiseen tapahtumaan liittyvää pelon tunnetta ja auttaa hyväksymään tapahtuman ja siihen liittyvät tunteet osana menneisyyttä. (Laitinen & Uusitalo 2008, 112 - 113; Williams & Poijula 2002, 13 - 15.)

3 TYÖN TARKOITUS JA KARTOITUSKYSYMYKSET

Työn tarkoituksena on lisätä ymmärrystä sotaorpouden merkityksestä lapsuudessa. Tarkoituksena on myös ymmärtää sotaorpouden mahdollista merkitystä jälkipolville sotaorpojen näkemänä. Kartoitan siis sotaorpojen lapsuuskokemuksia ja sitä, miten sotaorpous on siirtynyt tuleviin sukupolviin.

Työn tarkoituksen pohjalta täsmällisiksi kysymyksiksi muodostuivat:

1. Miten sotaorvot kuvaavat sotaorpouden merkitystä lapsuudessaan?
2. Miten sotaorvot kokevat sotaorpouden siirtyneen seuraaviin sukupolviin sotaorpojen lähipiirissä?

4 TYÖN TOTEUTUS

4.1 Työn ote ja rakenne

Opinnäytetyöni on pääasiassa kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus, koska sillä pyritään todellisen elämän ja ilmiöiden kokonaisvaltaiseen kuvaamiseen. Nämä ilmiöt ovat ainutlaatuisia. Kvalitatiivisen tutkimuksen yksi ominaispiirre on se, että tutkittava ilmiö elää koko tutkimusprosessin ajan ja tutkimus muotoutuu sen edetessä. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 161 - 164.)

Työni rakenne ja teoria nousee empiriasta, eli hankkimastani aineistosta. Opinnäytetyöni lähtökohdat ovat narratiivisuudessa. Narratiivisuus tutkimuksen taustalla antaa haastateltaville mahdollisuuden luoda oman kertomuksensa ja antaa haastattelijalle mahdollisuuden tutkia aineistoa haastateltavien subjektiivisesta näkemyksestä käsin. Narratiivien eli itse luomiensa kertomusten avulla haastatellut voivat jäsentää omia kokemuksiaan yhtenäisemmiksi, erityisesti traumaattisissa tapahtumissa. Haastateltavalle osallistuminen haastatteluun saattaa olla terapeutin kokemus, jos haastateltava kokee tullessa kuulluksi aidosti ja intensiivisesti, mutta se vaatii luottamuksellista suhdetta tutkijan ja tutkittavan välillä. Puhuminen mahdollistaa esimerkiksi uhriudesta irrottautumisen ja voi rikkoa julkisen ja yksityisen välistä rajaa. Tutkimushaastatteluilla ei kuitenkaan pyritä saamaan aikaan muutosta ihmisen tilanteessa eikä niiden odoteta soveltavan terapeutisia menetelmiä. (Laitinen & Uusitalo 2008, 106 - 120.)

Työn alussa käsittelen opinnäytetyön käsitteitä yleisellä teoreettisella tasolla. Kartoituksen tulosten esittelyosiossa jokaisessa luvussa otan esille teemoittain yksityiskohtaisempaa teoriaa, jonka jälkeen siirryn empirian eli kartoituksen tulosten esittelyyn. Lukujen lopussa on lisäksi vielä pohdintaa esitetyistä tuloksista. Tällaisen rakenteen avulla empiria ja teoria pääsevät vuoropuheluun keskenään, ja rakenne tukee kvalitatiivista ja narratiivista aineistosta nousevaa työtettä.

4.2 Kohderyhmä ja haastateltavat

Opinnäytetyöni kohderyhmänä ovat sotaorvot. Koska opinnäytetyön aiheeni ei ollut ulkopuolelta tilattu, minun tuli etsiä aiheelleni työelämäkumppani, jonka kautta saisin yhteyden sotaorpoihin. Työelämäkytköksen etsiminen osoittautui haasteelliseksi. Tammikuussa 2009 sain yhteyden Pohjanmaan Sotaorvot Ry:n sihteeriin Tommi Sinkoon ja olin esittelemässä opinnäytetyön idean Pohjanmaan Sotaorvot Ry:n hallituksen kokouksessa. Yhdistyksen hallitus otti idean lämpimästi vastaan ja ryhtyivät tukemaan työtäni.

Lähetin helmikuussa 2009 yhdistyksen jäsenkirjeen mukana informaatiokirjeen (LIITE 2) opinnäytetyöstäni ja kirjeen perusteella jäsenet saivat ottaa minuun yhteyttä, jos he halusivat osallistua haastatteluun. Sainkin sotaorvoilta yhteensä 14 ilmoittautumista, joiden perusteella haastattelin kymmentä sotaorpoa. Olin päättänyt jo opinnäytetyöprosessin alkuvaiheessa, että teen kymmenen haastattelua, jotta pystyn mahdollisesti etsimään yhteneväisiä kokemuksia sotaorpojen kokemuksista. Selkein tapa mielestäni oli valita haastateltavat ilmoittautumisjärjestyksessä.

Haastatellut sotaorvot ovat olleet eri-ikäisiä isän kaatuessa. Nuorimman isä on kuollut kaksi viikkoa ennen lapsen syntymää ja vanhin oli 13-vuotias isän kaatuessa. Haastateltavista 6 on miestä ja 4 naista ja kaikki heistä ovat Pohjanmaan Sotaorvoyhdistyksen jäseniä.

4.3 Aineiston keruu ja analysointi

Aineistonkeruumenetelmänä opinnäytetyössäni on ollut puolistrukturoitu teemahaastattelu (LIITE 3), jonka nauhoitin. Olin suunnitellut teemoja ja kysymyksiä, joihin toivoin saavani vastauksia, mutta haastateltavilla oli myös mahdollisuus kertoa vapaasti kokemuksistaan. Haastattelu mahdollisti asioiden syvällisemmän ymmärtämisen ja kuvaamisen kuin kyselylomake. Haastattelun etuja ovat, että vastaajiksi suunnitellut henkilöt saadaan tutkimukseen mukaan ja heidät on mahdollista tavoittaa nopeasti, jos halutaan täydentää aineistoa. Haastattelu sisältää myös ongelmia: haastattelu vie aikaa ja haastateltava voi kokea haastattelun monella

tavalla, esimerkiksi itseään uhkaavana tilanteena. Haastattelun luotettavuutta voi heikentää ihmisten taipumus antaa sosiaalisesti suotavia vastauksia. (Hirsjärvi ym. 2009, 206.)

Haastattelut toteutin 21.3. – 11.5.2009 välisenä aikana. Haastattelut tein haastateltavien kotona, koska voisi olettaa, että koti on paras, luottamuksellinen ja turvallinen paikka kertoa henkilökohtaisista ja aroistakin asioista. Haastatteluja kotona tehtäessä oli huomioitava mahdolliset häiriötekijät. Koti voi olla monen ihmisen asuinpaikka ja sieltä voi kuulua monia ääniä. Joissakin haastattelutilanteissa haastateltavan kotona kolmas osapuoli tuli paikalle, sanoi tilanteeseen jotain tai liikkui paikalla, mikä aiheutti ääntä. Tuolloin haastateltavan huomio siirtyi myös osaksi kolmanteen osapuoleen ja katkaisi haastattelutilannetta hetkeksi. Yleensä haastattelu jatkui kuitenkin moitteettomasti keskeytyksestä huolimatta.

Haastattelujen aikana pyrin olemaan empaattinen ja eläytymään haastateltavien kerrontaan. Monet sanoivatkin haastattelun jälkeen, että tuntui hyvältä puhua, ja oli mukavaa, kun joku halusi kuunnella heitä. Haastatteluja tehdessäni huomasin, että olin laatinut ehkä liian tiukan haastattelurungon. Haastattelu eteni melko paljon kysymysten varassa, joten olisin voinut tehdä kysymykset enemmän teemoittain ja tehdä vähemmän tarkentavia kysymyksiä. Tällöin haastateltaville olisi jäänyt myös enemmän tilaa kertoa vapaasti omista kokemuksistaan. Tosin monilla tuli jo kerronnassa vastauksia useisiin kysymyksiini, joten haastattelurunkoni vastasi melko hyvin sotaorpojen kerrontaa. Lähes kaikissa haastatteluissa kerronta ei ollut kronologista, joten välillä oli vaikea erottaa, mikä asia oli tapahtunut isän vielä eläessä ja mikä isän kaatumisen jälkeen.

Haastattelut kestivät 1h 20minuutista 2 tuntiin. Koin, että haastateltavat kertoivat minulle avoimesti omasta elämästään ja haastateltavat saivat mahdollisuuden kertoa pitkään vaietusta asiasta. Kokemukseni mukaan hetket olivat liikuttavia ja intensiivisiä, sillä onhan käsiteltävä aihekin melko herkkä. Joillekin haastateltaville nauhoitusvälineiden käyttö näytti aiheuttavan pientä jännitystä ja näin rajoitti kerrontaa hieman. Olin iloinen haastateltavien innosta osallistua tutkimukseeni ja auttaa sillä tavalla minua työn tekemisessä. Sainkin haastateltavilta paljon kannustusta ja intoa työni tekoon.

Opinnäytetyöni aineisto on analysoitu sisällönanalyysin avulla. Kerätty aineisto on litteroitu, jonka jälkeen aineisto on teemoitettu aineistoissa esiintyvien aiheiden mukaan. Teemoittelu oli luonnollinen valinta, koska haastattelutkin ovat rakentuneet teemojen pohjalle. Ensiksi aineistosta nousseista pelkistetyistä ilmaisuista on luotu alaluokkia, esimerkiksi työnteko ja muuttuneet roolit ja avustukset. Sen jälkeen alaluokista on muodostettu yläluokka, esimerkiksi isän kaatumisen tuomia muutoksia. Sitten useista yläluokista on muodostettu pääluokka sotaorpuuden merkityksiä lapsuudessa. Sisällönanalyysin avulla laadullinen aineisto on pyritty järjestämään informatiiviseen, tiiviiseen ja selkeään muotoon. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91 - 94, 108 - 112.)

4.4 Luotettavuus ja eettisyys

Tutkimuksen luotettavuutta voidaan kuvata termein reliabiliteetti ja validiteetti. Reliabiliteetti tarkoittaa mittaustulosten toistettavuutta ja validiteetti pätevyyttä eli sitä, pystyykö tutkimusmenetelmä vastaamaan tutkimuskysymyksiin. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkimuksen luotettavuudelle ei voida asettaa samankaltaisia ehtoja kuten kvantitatiivisessa tutkimuksessa, ja siksi käsitteiden käyttöä vastaan on esitetty kritiikkiä, koska ne ovat syntyneet määrällisen tutkimuksen parissa. (Hirsjärvi ym. 2009, 231 - 232; Tuomi & Sarajärvi 2009, 136.)

Koska kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkitaan ihmisiä ja heidän kokemuksiaan, voidaan ajatella, ettei ole täysin kahta samanlaista kokemusta. Yksi luotettavuutta ja tutkimuksen pätevyyttä mittaava tekijä on tarkkuus kuvattaessa tutkimuksen eri vaiheita ja kuinka aineisto on kerätty. Tutkimuksen luotettavuus laadullisessa tutkimuksessa merkitsee ilmiön kuvauksen ja siihen liitettyjen selitysten ja tulkintojen yhteensopivuutta. (Hirsjärvi ym. 2009, 232 - 233.) Eli pystyykö tutkija pohtimaan aineistosta saamiaan vastauksia teoreettisella tasolla ja tekemään niistä tulkintoja.

Koska opinnäytetyöni perustuu haastateltujen sotaorpojen lähes 60 vuoden takaisiin kokemuksiin, tulee niihin historiallisen totuuden näkökulmasta suhtautua varovaisesti, sillä muisti on alttiina vaikutuksille ja elämäkokemus on saattanut muokata muistoja (Korkiakangas 1999,

170). Haastateltavien ikä isän kaatuessa vaikuttaa paljon siihen, kuinka paljon he muistavat asioista sekä siihen, ovatko kokemukset omakohtaisia vai kerrottuja. Muistot ovat yksilöllisiä ja sotaorpojen tämänhetkisiä subjektiivisia näkemyksiä ja tulkintoja asiasta, mikä ei kuitenkaan vähennä niiden arvoa.

Etiikka tarkastelee kysymyksiä oikeasta ja väärästä sekä hyvästä ja pahasta. Myös tutkimusta tehtäessä eettisyys kulkee mukana läpi koko tutkimuksen. Jotta tutkimus voi olla eettisesti hyvä, täytyy tutkijan noudattaa tutkimuksenteossa hyvää tieteellistä käytäntöä. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että tutkimus on raportoitu huolellisesti ja ihmisarvoa ja itsemääräämisoikeutta kunnioitetaan tehtäessä valintoja tutkimuksen edetessä. (Hirsjärvi ym. 2009, 23 - 25.) Koska tutkimukseni aihe on arka ja se koskettaa hyvin henkilökohtaisia alueita, ihmisarvon kunnioittaminen on erittäin tärkeää. Siksi olenkin halunnut suojata haastateltavien henkilöllisyyttä turvaamalla heidän anonymiteettinsa, mikä on yksi osa tutkittavien suojaamista Tuomen ja Sarajärven (2009, 131) mukaan ja tutkimuksen yksi eettisistä perusteista. Kaikkien haastateltavien nimet on muutettu ja muita tunnistamiseen vaikuttavia seikkoja, esimerkiksi paikkakuntia, on lainauksista häivytetty. Tämä herätti myös luottamusta ja halua osallistua tutkimukseen. Lisäksi tiedonanto opinnäytetyöprosessin kulusta ja tiedon saaminen Pohjanmaan Sotaorpo yhdistyksen kautta, herättivät luottamusta. Kun takana on tunnettu järjestö, on myös tekijään helpompi luottaa.

Tutkittavien suojaan liittyy myös itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen (Tuomi & Sarajärvi 2009, 131). Tämä tarkoittaa, että haastateltavat ovat saaneet päättää, osallistuvatko tutkimukseen ja ovat saaneet riittävästi tietoa siitä. Heillä on myös mahdollisuus kieltäytyä mukana olosta halutessaan. (Hirsjärvi ym. 2009, 25.) Haastateltavat saivat itse ottaa minuun yhteyttä lähettämäni informaatiokirjeen perusteella, jos halusivat osallistua tutkimukseen. Lisäksi olen pyytänyt heiltä allekirjoitetun sitoumuksen osallistua tutkimukseen (LIITE 3). Osallistuminen tutkimukseen on ollut haastatelluille vapaaehtoista. Lisäksi haastateltavat ovat saaneet tietoa opinnäytetyöstäni sekä siitä, missä opinnäytetyöni tulee olemaan luettavissa. Eettiset kysymykset onkin otettu tutkimuksessa huomioon ja lähtökohtana on haastateltavieni ihmisarvon kunnioittaminen.

5 SOTAMUISTOJA

5.1 Sota kotirintamalla

Sodankäynnin muuttuminen ulottumaan rintamalinjojen yli aina syvälle vihollismaahan asti oli peräisin ensimmäisen maailmansodan lopusta (Juutilainen 1999, 650). Niinpä toisen maailmansodan aikana Neuvostoliiton eli puna-armeijan ilmavoivat aloittivat ilmahyökkäyksensä eli pommittivat sekä talvi- että jatkosodan aikana suomalaisia kaupunkeja. Pahiten pommituksista kärsivät isommat kaupungit, erityisesti Helsinki, rajan seudulla olevat alueet sekä rannikkoalueet. Erityisesti kesällä 1941 ja kevättalvella 1944 Neuvostoliitto suuntasi ankaria pommituksia suomalaisiin kaupunkeihin. (Laaksonen 2002, 104.) Pommituksia koettiin myös sotilaallisesti toisarvoisissa kohteissa. Esimerkiksi talvisodan aikana pommituksia oli syvällä sisämaassa, jota pidettiin rauhallisena alueena. (Juutilainen 1999, 665.)

Ilmasuojelun tehtäviä oli väestön ja materiaalin evakuoiminen, desantintorjunta, hälytykset ja pimennykset. Suomen lainsäädäntö vaati virastoilta, yhteisöltä ja aikuisväestöltä omatoimista suojautumista ilmahyökkäyksien varalta, mikä tarkoitti käytännössä palavien nesteiden poistamista ullakoilta ja pimennysverhojen asentamista. Kansalaisia valistettiin esimerkiksi ilmoituksilla lehdissä ja lisäksi väestönsuojelun toimenpiteinä järjestettiin valistus- ja koulutustoimintaa ilmahyökkäysten varalle. (Laaksonen 2002, 105; Juutilainen 1999, 651, 653.)

Toisen maailmansodan aikaan monet suomalaiset joutuivat lähtemään sotaa pakoon kotiseudultaan. Evakoilla tarkoitetaan niitä henkilöitä, jotka joutuivat niin talvi- kuin jatkosodan aikana jättämään kotinsa sotatoimialueiden lähetyvillä tai rauhan tultua, kun Suomen piti luovuttaa Karjala ja joitakin osia Itä-Lapista. Evakko-termi on vakiintunut virallisen siirtoväki termin rinnalle. Erona kuitenkin on se, että osa evakoista pääsi palaamaan takaisin kotiinsa, esimerkiksi Lappiin, mutta siirtoväki menetti kotinsa pysyvästi. (Oksanen 2007, 69 - 70.) Nämä väestönsiirrot olivat osa väestönsuojelua. Pääasiassa jatkosodan aikana evakuoitiin väestöä rajan tuntumasta ja väestön evakuointi oli vapaaehtoista, mutta pakkosiirtoihin oli varauduttu. (Juutilainen 1999, 656 - 658.) Talvisodan jälkeen luovutetun Karjalan väestö, yli 400 000 hen-

keä, oli menettänyt kotinsa. Jatkosodan jälkeen lukumäärä oli kasvanut lähemmäs 600 000:ta. Myös Lapin sodan tieltä jouduttiin evakuoimaan monia tuhansia ihmisiä. (Oksanen 2007, 69 - 70.)

Väestön lähtiessä evakkoon, haasteeksi muodostui, mihin sijoittaa heidät asumaan uusien rajojen sisällä. Aasukkaiden uudelleen sijoittaminen olikin valtava urakka. Esimerkiksi talvisodan aikana siirtoväkeä oli sijoitettu Länsi-Suomen maaseudulle eri majoituspaikkoihin ihmisten kotipiiriin. Talvisodan jälkeen oli siirtoväkeä varten laadittu pika-asutuslaki, joka oli voimassa huhtikuuhun 1945, jolloin säädettiin uusi maanhankintalaki, jolla säädeltiin siirtoväen sijoittamista ja asuttamista uuteen Suomeen. Evakoiden integroituminen uusille asuinalueille ei sujunut aivan mutkitta, sillä usein evakot saivat kokea vastustusta ja ennakkoluuloja uusissa asutuspaikoissaan, ja heitä saatettiin jopa haukkua ”ryssiksi”. (Hietanen 2002a, 66; Hietanen 2002b, 304.)

Niin talvi- kuin jatkosodankin aikana Suomessa oli yhteensä noin 22 000 neuvostoliittolaista sotavankia. Aluksi vangit sijoitettiin sotavankileireille mutta koska sota ei loppunutkaan lyhyeen, vangit sijoitettiin yleensä töihin metsäsavotoille, maataloille tai tienrakennuksiin. Näin vangeille ja suomalaiselle kantaväestölle pääsi syntymään myös kontakteja. Vankien huollosta vastasi Kotijoukkojen Esikunta. Sotavangeista muodostui merkittävä apu maatalouden ja metsäsavottojen työvoimapulaan. Parhain osa oli niillä vangeilla, jotka pääsivät maataloille. Heitä kutsuttiin kotiryssiksi. Vartiontia ei juurikaan ollut ja vangit söivät yleensä talon pöydässä. Monelle sotavangille maatalojen lapset olivat kipeä muisto heidän kotimaassaan odottavista lapsista. Rauhan tultua sotavangit piti palauttaa Neuvostoliittoon. Tämä oli monelle vangille kova pala, koska Neuvostoliitossa sotavangiksi antautuminen oli rikos. He eivät tienneet, mitä heille tapahtuisi. Lisäksi suomalaisten suhteet vankeihin olivat muodostuneet hyviksi, joten eron hetki oli hankala. (Mikkola 2002, 278 - 281.)

5.2 ”Molotoffin karttiinat” ja pommikoneet

Pommitukset ja venäläisten koneiden ylilennot sekä pimennysverhot ovat jääneet monille haastattelemilleni sotaorvoillekin mieleen yhtenä muistona sodasta. Monet haastateltavista kertoivat siitä, kuinka venäläiset koneet yrittivät sodan aikana etsiä Kokkolaa siinä kuitenkaan onnistumatta. Monen muistoissa oli Keski-Pohjanmaan ja Pohjanmaan pommitukset laskiaisenä. Koneita piti mennä piiloon, jos sellaisia kuuli tulevan. Suomalaisten ja venäläisten koneet pitivät myös erilaista ääntä, mikä jäi myös lasten mieleen.

Se minä muistan kans, ku Pietarsaarta on pommitettu niin katottiin sieltä niin taivaanrannalla näky... Se oli niinku valoisa taivaanranta ihan niinku auringon lasku. - - Pikkupojallahan on tarkempi ääni kuin muilla niin kuunneltiin, kun tuli ryssän koneet. Sen takiahan niitä pelättiin niitä pommituksia, vaikka se oli ihan pimeä mettäkylä, mutta kun tuli ryssän, niillä oli sellainen matala vouottava ääni: vou, ou, ou. [Suomalaisten] koneet oli sellaisia pikkusia vihuria viimaa ja muuta niin nehän huuti kun ompelukoneet, kun ne meni.

(Matti)

Pimennysverhot olivat yksi keino suojautua ilmahyökkäyksiltä ja olla paljastamatta olinpaikkaa. Sisällä piti pimeän tullen laittaa ikkunoihin pimennysverhot, että pystyi pitämään valoa. Pimennysverhot saivat kansan suussa myös uuden nimen.

Mä muistan, kun niitä verhoja pidettiin, sanottiin Molotoffin verhoiks, niin aina kiinni.

(Päivi)

Ja sitte illallahan piti, kun valoja pantiin joku öljytuikka palamaan, niin pimentää lakanat ikkunaan, että ei ilmaistu, että kylä siellä on. Että ne ois voinu pommittaa.

(Simo)

Konelaivueet olivat myös hämmästyttävä näky ja toisaalta lapset eivät täysin ymmärtäneet pommikoneisiin liittyviä vaaroja. Äidin kehotuksesta lapset oppivat menemään koneita piiloon.

- - ja sitten oltiin kans kerran laskettelemassa, kun hiihettiin paljo. Meni kans kaks ryssän konetta, oli vielä punasia. Menivät melko matalalta. Toinen poika sano ”kyllä menivät matalalta”, oli kumma, etteivät ottanu sähkölankoihin. - - Mekin oltiin niin ymmärtämättömiä, ne ois voinu rätkästä konekivääreillä meitä mutta me vaan katottiin suu auki että kylläpä meni koneet matalaa.

(Jaakko)

Koneita oltiin piilossa - - Äiti sano, että nyt tulee konepartio, äkkiä peruna peltoon. Mentiin sinne vakoihin maata ja katottiin, niin matalalta lensi ainakin kymmenen konetta, että ihan melkein puien latvoihin otti.

(Simo)

Kokemukset pommituksista ovat jääneet mieleen, sillä niihin on liittynyt myös pelkoa, olihan uhattuna myös oma koti. Pommitukset herättivät turvattomuutta niin lasten kuin aikuistenkin mielessä ja olivat niin vaikuttavia kokemuksia, että ne pystytään muistamaan vielä tänäkin päivänä.

Kyllä ne niinku kylässä semmonen pelko tuli, vaikka ei meiän kylää koskaa pommitettu mutta se laivue meni. Minä ainakin muistan, että seittemän kaheksan kertaa. - - Kyllä ne on muistissa ihan niiden koneiden äänet. Jos mä ajattelen syvään, minä tunnen ihan. Ei ne oo menny pois.

(Simo)

Sillon kun sen venäläinen pommitti meitä tänne, niin eihän se mukavalta tuntunu, Vaikkei se nyt kyllä likellä ollu, mutta kuultiin ja nähtiin se, kun venäläiset koneet lensi tästä menee.

(Väinö)

5.3 ”Sillon, kun oli Sallasta siirtolaisia meilläkin...” – evakot sotaorpojen muistoissa

Muutamassa haastattelussa esiin nousivat myös kokemukset evakoista. Evakkoja oli ollut sijoitettuna sotaorpojen mautiloille. Joskus evakkoja tuli taloon kokonainen perhe ja monesti myös evakkoperheiden isillä oli tärkeä merkitys sotaorvoiksi jääneille lapsille. He olivat kuin isähahmoja.

Ja siin oli sitten yks asia, että niitä siirtolaisia karjalaisia oli siinä sitten, että meilläkin oli siinä se sikala, että siinä oli niitten karjaa. Ja siinä oli monta kertaa niin, että [kaupungissa] oli pommituksia, että [kaupunkilaisia] ja karjalaisia ja vielä oma väki oli meillä siinä sitten. Syötiin penkillä ja maattiin sielä, että se on ollu sellasta että...

(Tapani)

No sillan, kun oli Sallasta siirtolaisia meilläkin ja sitten, kun isä oli kaatunut niin ne oli ihan kivoja. Oli tämmönen kovasti kuuluisa [siirtolaismies]. Ja hänellä oli vaimo. - - Se oli ihan kohta isän kuoleman jälistä, kun he oli meillä asu-massa vähäsen. Ja tämä [siirtolaismies] lähti aina - sillä oli ansoja. Hän sanoi minulle aina, että älä lykkää jälkeen. Hän ei halunnut minua sinne. Mä oisin niinku varmaa isästä sitten sitä niinku ajatellu, että mää nyt meen tämän [siirtolaismiehen] kansa sinne ansoille ja pyydyksille mitä hän kävi kokemassa.

(Sirkka)

5.4 ”Neuvostoliiton vanki oli Jussi”

”Kotiryssiä” esiintyi myös kahden haastateltavan kertomuksissa. Haastateltavilla oli hyvin lämpöiset muistot sotavangeista ja nämä muistot olivat myös merkittäviä, koska niihin liittyvät yhdessäolo ja tekeminen vangin kanssa. Vangit olivat sijoitettuina haastateltujen kotitiloille, joissa he tekivät töitä ja pukeutuivat talon vaatteisiin. Myös vangit toimivat isän korvikkeena orvoille.

Sitten se halus opiskella suomea, että kun me siellä sitten nukuttiin, niin sillä oli sitten taskussa aina sellasia, mitä se ei ymmärtänyt ja mä sitten opetin sitä kirjottamaan. Ja siinä me sitten, että se oli siinä työnaikana, että se oli niinkun että ku meki oltii tuollasia, että se oli niinku isä...

(Tapani)

Neuvostoliiton vanki oli Jussi. Mä muistan kun hän aina minun päätä silitti ja mulla oli pitkät letit tähän asti. Ja hän sanoi, että minulla on Ukrainassa samanlainen tyttö kun sinä. Ja hän aina sitä ihaili, että kun heillä on siellä hyvät pellot ja laajat ja kaikki viljavaa ja täällä on vaan tämmösiä kivisiä kokkareita.

(Sirkka)

Tapani kuvaa, kuinka eron hetki hänelle ja vangille oli hyvin tunteellinen. Eron hetkellä vanki oli sanonut toivovansa, ettei häntä miekalla pistettäisi, mieluummin ammuttaisiin. Vangilla oli

Tapanille hyvin suuri merkitys, sillä Tapani kertoi yrittäneensä etsiä tietoja vangista vielä myöhemmälläkin iällä.

..se vaan oli kans se lähtö silloin kans. Sitten mä satuin tulemaan kans sieltä siten koulusta pöyrällä ja sitä ku vietii sitte vangin vaatteissa ni se sitten hyppäs sieltä kärryltä ja otti mut syliin ja itki. Ja sitten itkettiin siinä molemmat, oltiin tultu sen verran läheisiks.

(Tapani)

5.5 Pohdintaa

Sotaorpojen sodan aikaisissa muistoissa esiintyy muistoja myös itse sotatoimista ja sotatoimien vaikutuksista muualle Suomeen, kuten evakot sekä sotavangit. Muistot ovat varmasti yhteisiä kaikille sodan aikaisille lapsille, mutta jotkin tekijät antavat erityispiirteensä näille muistoille. Sotaorvoilla ei ollut isää, ja isän kaipuu oli suuri, joten talossa asuvat miehet, siirtolaiset tai sotavangit, jäsenyivät lasten mielessä isähahmoiksi ja toivat heille puuttuvaa turvaa ja miehen mallia. Varsinkin pojille miespuoliset sotavangit ja siirtolaiset ovat saattaneet olla tärkeitä miehen malleja, koska pojat ovat päässeet samaistumaan samaa sukupuolta olevaan vanhempaansa. Tämä on tärkeää identiteetin kehittymiselle. Tällaisten miesten mallien löytäminen saattoi olla muuten vaikeaa, koska suurin osa miehistä oli rintamalla. Sotaorpojen muistoissa miespuolisista sotavangeista ja evakoista korostuu yhdessäolo ja tekeminen, mitä erityisesti poikalapset kaipaavat isän kanssa ollessaan. Lapsi yrittääkin etsiä korvaavia isähahmoja oikean isän puuttuessa, ja näistäkin esimerkeistä on huomattavissa, että isällä on suuri merkitys lapselle. Lisäksi lapset saattoivat toimia myös eräänlaisina lapsen korvikkeina neuvostoliittolaisille sotavangeille, joilla oli oma perhe Neuvostoliitossa odottamassa.

Sota on varmasti itsessään ollut jo traumaattinen tapahtuma pienelle lapselle, jos hänellä ei ole kehitystasoaan vastaavaa kykyä käsitellä asiaa. Pommitukset ovat jääneet lasten mieleen erittäin hyvin, koska ne herättivät pelkoa ja ihmetystä lasten mielessä, koska ne olivat jotain uutta ja ennenkokematonta. Lapset eivät tienneet, miten niihin tulisi suhtautua. Puolet haastateltavista muisti lentokoneet ja pommitukset. Tähän on varmasti liittynyt lasten mielessä jännitystäkin mutta ilmahyökkäykset olivat varmasti näkyvin ja pelottavin sotatoimi vihollisen osalta

täällä Länsi-Suomessa suhteellisen rauhallista elämää eläville lapsille. Pommituksilla oli vaikutusta arkeen, koska ihmisten piti olla jatkuvasti varuillaan, koska milloinkaan ei tiennyt, milloin seuraava konepartio voisi tulla. Työt piti keskeyttää ja mennä suojaan, jos pommikone tuli ja valoa ei voinut pitää ilman pimennysverhoja.

Aikuisten kehotuksesta lapset oppivat varomaan ja ymmärtämään, että koneet olivat vaarallisia. Kuten muutamat sotaorvot kuvaavat, että he voivat vielä muistaa koneiden äänet. Kyseessä voisi olla traumaattiseen tapahtumaan liittyvä reaktio eli traumamuistin aktivoituminen, jossa tapahtuman yhteydessä esiintyneet hajut ja äänet kyetään muistamaan uudelleen vielä tänäkin päivänä. Pommitukset ovat olleet siis kielteinen sotaan liittynyt kokemus.

Yhteisöllisyys korostuu haastateltujen kokemuksista evakkojen kanssa. Koti, ruoka ja talon työt jaettiin yhdessä uuden perheen kanssa. Voisiko tässä tapauksessa olla niin, että evakot toimivat sosiaalisena tukena sotaorpojen perheelle isän ollessa poissa. Lisäksi haastateltujen kertomuksissa ei esiinny negatiivisia asenteita evakkoja kohtaan, vaikka kirjallisuuden mukaan se oli yleistä.

6 SOTAORPOUDEN MERKITYKSIÄ LAPSUUDESSA

6.1 Lapsi ja vanhemman kuolema

Sodassa tapahtuneet kuolemat ovat väkivaltaisia ja vanhemman väkivaltainen kuolema onkin traumaattisin menetys, jonka lapsi voi elämänsä aikana kokea. Tuolloin lapsi menettää hänestä huolehtivan ihmisen ja perustan siltä, mitä ihmissuhteet sisältävät. Lisäksi kuolema tuo muutoksia jokapäiväiseen elämään ja horjuttaa turvallisuuden tunnetta, koska oma olemassaolo on myös uhattuna. (Dyregrov 1994, 20, 31, 33; Yhdessä suru on helpompi kantaa 2004, 13.) Jotta turvallisuuden tunne voitaisiin lapselle taata, vanhempien olisi hyvä kertoa lapselle tosiasioita tapahtumasta. Lapsi on riippuvainen aikuisen avusta käsitellessään traumaattista tapahtumaa, koska lapsella ei vielä ole valmiuksia käsitellä asiaa yksin. Tärkeää on, että lapsi myös pystyisi luottamaan vanhempansa. (Saari 2000, 259, 263.)

Joskus traumaattisten tapahtumien yhteydessä vanhemmat saattavat itse olla sokissa ja järkytetyneitä, eivätkä pysty tarjoamaan lapselle turvallisuutta, jota lapsi tarvitsisi. Tällöin korvaavien aikuisten merkitys on suuri, sillä he voivat tukea lasta ja keskittyä heihin eri tavalla kuin järkyttyneet vanhemmat. Esimerkiksi isovanhemmat tai sukulaiset voivat ottaa tämän roolin. (Saari 2000, 260 - 261.)

Lapsen käsitys kuolemasta ja sen lopullisuudesta on riippuvainen lapsen ajattelun kehityksestä. Alle 5-vuotias lapsi ei ymmärrä kuoleman lopullisuutta, vaan hän ajattelee, että kuollut henkilö voi palata takaisin. Kuudennen ja kymmenennen ikävuoden välillä lapsi ymmärtää, että kuolema on lopullinen ja väistämätön. Pienten lasten on vaikea ymmärtää abstrakteja kuolemanselityksiä kuten ”kuollut nukkuu”, koska lasten käsitykset kuolemasta muuttuvat abstraktimmiksi kymmenennen ikävuoden jälkeen. Lapset ymmärtävät asiat siis hyvin konkreettisesti, ja siksi lasten surutyön tueksi olisi tärkeä käyttää konkreettisia ilmaisuja, esimerkiksi kuvia. (Dyregrov 1994, 13 - 15, 33.)

Kuolemantapa – äkillinen vai odotettu – vaikuttaa lasten reaktioihin. Äkillisen kuoleman yhteydessä lasten reaktioihin vaikuttaa muun muassa menetys, se, miten joku kuoli sekä lapsen ajattelun taso. Lasten yleisimpiä välittömiä reaktioita kuolemaan ovat shokki ja epäily, pelko sekä tunteiden lamaanus. Lapsilla saattaa esiintyä myös univaikeuksia, jotka liittyvät lasten pelon lisääntymiseen ja siihen, että lapsella on enemmän aikaa ajatella vainajaa nukkumaan mentäessä, kun muut asiat eivät ole mielessä. Nämä muistot saattavat tulla esiin esimerkiksi painajaisunissa. (Dyregrov 1994, 21, 31.) Joillakin lapsilla esiintyy myös psykosomaattisia vaivoja ja esimerkiksi hajujen ja äänien ”supermuistamista” traumaattisten tapahtumien yhteydessä (Saari 200, 45, 262).

Saaren (2000, 85 - 86) mukaan vanhemman menettäminen aiheuttaa lisäksi pitkäkestoisen surun ja tämä suru sisältää voimakasta kaipausta ja tuskaa. Lapsen kaipausta voi ilmetä esimerkiksi vaalimalla vainajan muistoa tai etsimällä häntä hakeutumalla esimerkiksi paikkoihin, joissa vainaja oli. Muisteleminen lievittää kuoleman aiheuttamaa kaipausta. Lapsi voi haluta lukea vainajan kirjeitä tai pyytää kertomaan vainajasta, jolloin hän tuntee pääsevänsä lähelle vainajaa. (Dyregrov 1994, 21 - 23.)

Jos lapsella ei ole ketään, kenen kanssa puhua traumaattisesta kokemuksesta, selviytyminen on vaikeampaa ja surusta saattaa kehittyä patologista. Tämä ilmenee esimerkiksi yliriippuvaisena käyttäytymisenä, yöllisinä unihäiriöinä sekä voimakkaana pelkona. Pitkittynyt ja surematon suru voikin koteloitua, jolloin se jää osaksi ihmistä ja näyttäytyy tavallisesti keski-ikässä tai uusien menetysten yhteydessä. Tapahtuman käsitteleminen on tällöin vielä tuskallisempaa. Surutyön onnistumisen edellytyksenä onkin traumaattisen tapahtuman käsittely eli traumatyö. Tämän jälkeen suru pystytään käsittelemään. Surutyö onkin menetyksen läpikäymistä niin, että tunteet ja järki sopeutuisivat uuteen tilanteeseen. Näin ollen traumaattisen surun läpikäyminen vaatii enemmän aikaa, koska läpikäytävänä on sekä traumatyö että surutyö. (Pojula 2002, 37, 74 - 75, 148; Yhdessä suru on helpompi kantaa 2004, 9.)

Perhettä kohtaava menetys aiheuttaa perheiden sisälle painetta esimerkiksi rooleja ja vuoro-vaikutusta kohtaan. Toisen vanhemman kuollessa perheen sisäiset roolit voivat sekoittua niin, että lapsi joutuu omaksumaan liian varhain aikuisen roolin ja vastuun perheessä. Isommista

lapsista voi tulla vanhempien korvikkeita nuoremmille sisaruksilleen. Tämä vastuunotto ei välttämättä ole aina kielteistäkään, sillä se voi edistää lapsen kehitystä ja kypsymistä, jos lapsen uusi rooli ei saa yliotetta estäen näin lasta käsittelemästä omia reaktioitaan. Jos näin käy, lapsi on vaarassa menettää osan lapsuuttaan. (Dyregrov 1994, 35; Poijula 2002, 119, 125.) Kujala toteaaakin väitöskirjassaan ”Sodan pojat” (2003, 30) Ahposta ja Järvelää lainaten, että sota-aika ja jälleenrakennuskausi pakottivat monet isommat lapset ottamaan vastuuta perheestä ja pienemmistä sisaruksista.

Suomessa vallalla ollut vaikenemisen asenne sotakokemuksia kohtaan juonsi trauman aiheuttamasta torjuntamekanismista, mutta myös vallinneesta yleisestä asenteesta: suomalaisen täytyi olla ahkera ja urhea. Tekoja tarvittiin siis enemmän kuin sanoja, ja siksi ihmiset keskittyivät esimerkiksi ruumiilliseen työhön trauman purkamisen sijaan. Työ on kuitenkin vain väliaikainen keino hallita trauman aiheuttamia tunteita, koska nämä tukahdutetut tunteet tapaavat nousta pintaan jossain elämän vaiheessa. Toisaalta työ kuitenkin pelasti, ja toimi eräänlaisena selviytymisen keinona. (Kirves 2008, 417, 422.)

6.2 ”Joo siitä se alko sitten uus vaihe” - isän kuolema lapsen kokemana

6.2.1 Tieto isän kaatumisesta

Haastatellut sotaorvot kuvasivat melko selvästi isän kaatumista; miten se oli tapahtunut sekä suruviestin saapumista kotiin. Tapahtuma oli jäänyt hyvin silloisten lasten mieleen, koska isän kaatuminen merkitsi isoa elämänmuutosta. Yleensä suruviestin oli tuonut pappi, sukulainen tai tuttu mies. Tieto isän kaatumisesta saattoi tulla ensin myös huhuna perheen piiriin. Olipa tieto isän katoamisesta tullut yhdelle henkilölle puhelimellakin. Joskus myös aikuisten käyttämä kieli ”isä on kaatunut” aiheutti hämmennystä lapselle.

Niin sitten tuleekin Kalle-setä siihen, kun äiti oli lähteny. Se oli äitin veli. Hän oli sodassa, että sotilasvaatteissa tuli. Se sitten kysyy äitiä. Ja mää nyt sille selvitin, että missä äiti on, niin hän sitten sano että lähepäs sä nyt oppaaksi hänelle että hän osaa. Niin mä lähin - - Siellä äiti syötti. Lehmät oli pellolla ja äiti is-

tuskeli siinä pyörtäneellä. Kun me Kalle-sedän kanssa siihen mentiin, niin äiti sano, että hän luuli, että sieltä niinku mun isä ja mää tuun, kun sotilaspukuinen mies tulee. Niin sitten tämä Kalle-setä sanoo, että [isä] on kaatunut. Eipä se paljon muuta sitten sanonu, kehu vaan äitille, että koita pärjätä.

(Väinö)

Se oli äidin veli Paavo. Se oli toinen juhannuspäivä ja muistan kellonajankin. Se oli yhen aikaan päivällä ja sano, että Simo ja Pekka, tulukaas nyt tänne, että sedällä on asiaa. Sitten hän otti syliin meidät ja kerto sen. - - ja sano, että isäs on kaatunu, ja minä vielä kysyin, että kyllä kait se isä pääsee ylös, jos se on kaatunu. Minä en oikein tajunnu sitä mutta kyllä se selvis sitten ihan samana päivänä.

(Simo)

Joo se tuli vaan puhelimitse.

(Tapani)

Siitä se alko. Joo siitä se alko sitten uus vaihe.

(Matti)

6.2.2 Reaktiot isän kaatumiseen

Yleensä suruviestin saapumiseen liittyi voimakkaita tunteita ja reaktioita niin äidin kuin sota-orvon itsensä osalta. Toiset kertoivat itkeneensä tiedon saavuttua, toiset eivät pystyneet itkemään. Silloin noin kaksivuotiaita lapsia olleilla haastateltavilla ei ollut omakohtaista muistikuvaa reagoinnista isän kuolemaan. Reaktiot olivat syntyneet myöhemmin heidän ymmärrettyään asian. Monesti reaktiot saattoivat tulla myös unissa tai alitajuisesti, jos torjunta oli voimakasta tietoisuudessa.

Ja siinä se äiti sitten itki. Mutta mä olin kuin suolapatsas. Että mää en itkenyt. Että miksen mää itke. Enkä mä äitiäkään lohuttanu mitenkään. Näin jälkiinpäin aateltuna niin miksen mä menny ja sanonu, että kyllä me pärjätään. - - Mentiin nukkuu ja mulla oli sänky samassa huoneessa kun äitillä. - -Niin me nukuttiin sitten ja aamulla herätähän sitten ja ne sitten sano mitä mä olin puhunut yöllä unissani. Mä olin sanonut että olis ollu parempi että minäkin olisin kuollut. (liikutusta).

(Väinö)

Mutta eiks oo ihme, että mä en muista isää ja sitä mummoa. Miten ne voi olla niin pimennossa? Vai onks se jotenkin niin että... (hiljaisuus, liikutusta) miten mä sen sanoisin. Että onks se niinku niin, että mä en haluakaan muistaa. Mutta ei kai se niinkään oo. Tietysti minä haluaisin jos mä muistaisin.

(Sirkka)

Itkeminen erityisesti muiden nähden ei ollut erityisesti miesten mielestä lapsena sosiaalisesti sallittua surun keskellä. Miesten piti olla kovia eikä saanut näyttää tunteitaan. Jos itketti, piti itkeä joissain rauhaisassa paikassa toisten silmien ulottumattomissa. Itkun koettiin kuitenkin myös olevan turhaa, mutta reaktiot ja tunteet purkautuivat toisella tavalla.

Mutta sittenkun mä pääsin ettei kukaan nähnyt niin sitten mä itkin.

(Väinö)

Siihen tuli semmonen, kai se johtu varmaan sen ajan kasvatuksesta, että jos on niin kun munat jalkain välissä niin se ei kuulunu asiaan.

(Simo)

Ei se mitään auta kumminkaan, vaikka itkee. Että ei se mitään auta. Mutta sen verran minä sitte säikähin, että kumminkin oli heinäaika silloin oli heinäkuun yheksäs päivä minä sitte änkytin vajaan kuukauden. Jotenkin se otti siihen hermostoon tietysti, että änkytti, ettei tahtonu saaha sanaa suusta mutta sitte se vaan kumminkin loppu.

(Jaakko)

Sotaorpojen äideille kokemus oli hyvin traumaattinen. Äidit reagoivat yleensä joutumalla shokkiin. Joissakin haastatteluissa kävi ilmi, että isän ja aviopuolison kuoleman aiheuttama tuska ja äkillisyys yhdistyivät muihin elämäntapahtumiin, kuten oman lapsen syntymään.

Äiti lyhisty siihen paikkaan ja tuota meni aivan minun mielestä mustaks, tajuttomaksi ja sitten [äitin veli] anto hänelle - siihen aikaan oli oikeastaan vain yksi lääke - kaferintipat ja pani sokeripalaan ja suuhun ja pani maitoon kanferin tippuja lusikkaan ja anto äitille. Ja kyllä kait siinä joku voima oli kun äiti aukasi silmät ja heräs siihen. Tämmönen se oli se, ei nää pienemmät lapset oikein tajunnu.

(Simo)

Joka mun syntymäpäivä, hyvä että hän(äiti) ehti onnitella, niin sitten heti alko se, että ajatella, että mä oon nyt ollu niin ja niin monta vuotta leskenä. Kun mä hän oon syntyny kaks viikkoa isän kuoleman jälkeen. Jollonka se mun syntyminen ja aviomiehen kuolema sitten iskostu niin, että loppukymmeninä vuosina

mua alko ottaa aivoon, että koskaan mä en saa pitää syntymäpäivää ilman, että siinä on jokin sotahistoriallinen puhe siinä mukana.

(Leena)

Leena kertoi vielä, että hänen äitinsä reagoi isän kuolemaan hyvin voimakkaasti, menemällä tajuttomaksi. Isän kuoleman jälkeen äiti häpesi syntymätöntä lastaan, koska lapsi oli isätön. Leena kertoo, että hän on kasvanut sellaisen tiedon varassa, että häntä on hävetty ja hän on ollut raskas taakka. Leena kertoo, että hän on tuntenut ulkopuolisuutta, koska kaikissa tarinoissa, missä hänen isänsä on ollut, on puhuttu hänen siskostaan. Ymmärtäessään isän kuoleman, Leena kertoo, että hän hyväksyi asian täysin eikä se tuntunut pahalta. Lapsuus on näyttäytynyt iloisena aikana, mutta yöllä on lapsen mielessä ollut jotakin, koska hän on itkenyt joka yö.

Mä hyväksyin sen sellasena, eikä se tuntunu yhtää pahalta, mutta mun isompi sisko kerto, että me nukuttiin samassa ja hän kerto, kun hän oli varmaa alle kymmenen vuotta ja mä olin kouluunmeno iässä, niin hän kerto, että arvaa oliko kamalaa, kun herää siihen joka yö että pentu huutaa. Ja mä oon itkenyt hirveästi öisin. Emmä oo sairas ollut mitenkään. Kun mä itte ajattelen sitä lapsuutta, niin mä en muista mitää kurjaa siitä. Mä vaan muistan, että aurinko paistoi ja oli hirveen paljon nuoria aikuisia ympärillä ja kaikki oli kauheen kiva. Mutta ilmeisesti mulla on jotain omituista ollu kun mä oon itkenyt niin kauheasti.

(Leena)

Joissakin tapauksissa isä saattoi kadota rintamalla, eikä hänen kohtalostaan tiedetty mitään. Isää ei voitu julistaa vielä kaatuneeksi, koska oli mahdollista, että hän olisi Neuvostoliitossa sotavankina. Epäselvyys isän kohtalosta aiheuttikin näin odottamisen tuskaa ja epätietoisuutta elämässä. Sotaorpojen kertomuksista käy ilmi, kuinka toivo isän paluusta eli koko sota-ajan aina toisen maailmansodan lopulle asti. Kipeä kokemus syntyi, kun isä ei palannutkaan. Vasta isän kohtalon selviäminen myöhemmällä iällä on tuonut rauhan asialle.

Sitä sitten tiedusteltiin ja kun äidille vaan ilmoitettiin, että oli kadonnut taistelussa ja sitä sitten tuli kaikenlaisia huhuja ja me jäimme sitten sitä odottelemaan. Ja sitten kun -44 ku rauha tuli ja ku niitä tuli sotavankeudesta niitä, nii me nyt kovasti odoteltii. Että se on vähä niinku jääny trauma. Ja ku me olimme pieniä ja me olimme aina varmoja, että isä oli sielä ja ei sitä sitten ollukkaa. Ne tuli aina 10 aikaa ne jota tuli sieltä, että sanotaa, että päivä tuli pitkäks ku isää odotettii. Ja sitte ku ei nimiä tullukkaa ni sitä peiton alla sitten itkettii ja sitte sitä aina odotettii ja odotettii vuosikausia ja tuota.

(Tapani)

6.2.3 Sankarihautajaiset

Sankarihautajaiset olivat yleensä yhteisöllinen tapahtuma, johon otti osaa monia sukulaisia ja kyläläisiä. Monien haastateltavien isä oli jäänyt silloisen Neuvostoliiton puolelle ja haudattu sinne, mutta siunattu kotipaikan multiin. Yleensä sankarihautajaisten aikaan siunattiin monia kaatuneita yhdellä kertaa. Joissakin haastatteluissa kävi ilmi, kuinka sankarihautajaiset olivat kova paikka silloiselle lapselle.

No se tuntu sillai niinku maailma ois katkennu siihen. Että vaikka mä tiesin, että isä ei oo siellä(arkussa)... Niinku isä ois pantu maahan ja se ei ikää tuu sieltä pois ja eihän, se onkin ettei tulekaan. Mutta se oli niinku sinetti siihen päälle, se loppu siihen.

(Simo)

Mä en muista siitä päivästä oikeastaan mitään muuta, kun että silloin tapettiin yks vasikka, että saatiin ruokaa niinku hautajaisväelle ja siihen aikaan laitettiin jotakin lihaperunoita, vähä kahvia ja korviketta, kotona pidettiin hautajaiset.

(Matti)

Isäkin on sitten hauattu [Karjalaan] silloin syksyllä - - mutta sitten se on joulun jälkeen tuotu kotia, koska hautajaiskuvassa on reellä ja reki ja ihan lumiset maisemat. Ja että se on ollu jotain, mun mielestä, helmi-maaliskuuta, kun sitten isä on hauattu tänne kirkkomaahan.

(Eija)

Lisäksi sankarihautajaisiin liittyi kuolleiden ihmisten näkeminen ja kuolleista ihmisistä lähtenyt haju, kun ruumiita säilytettiin kesäaikana riihissä, kun kylmähuoneita ei vielä ollut. Tämä haju on erityisesti jäänyt haastateltujen mieleen, että he muistavat sen vielä tänäkin päivänä.

Ja se oli 17 päivä kun isä kaatui. Ja sitten se kalman haju, siitä puhutaan siitä kalman hajusta. Miltä ihminen haisee kun se alkaa pilaantua. Niin kyllä se tulee se, haju jos jostakin mä tapaan jostain vähän samanlaisia hajuja niin se tulee sitten mieleen. Että kyllä se ihminen haisee pahalta silloin. Niin tai emmä tiedä onko se paha haju sitten loppuen lopuksi. Mutta siitä puhutaan aina siitä kalman hajusta. Se kyllä on kyllä kalman haju.

(Väinö)

Ja sitte kesäajan ruumiit, kun tuotiin niin se oli niin kamala se haju ja pantiin semmosta jotain ainetta, että jotenkin säilyi, niin se haju tuntuu vieläkin, kun ajattelee.

(Simo)

Suruviestin saapuessa omaisille ei välttämättä kerrottu kaikkia yksityiskohtia isän kaatumisesta, vaan niitä salailtiin. Erityisesti äidit vaistosivat tämän salailun ja se tulikin heidän mieleensä alitajuisesti unissa. Myös lapset saivat myöhemmin kuulla asioita, jotka liittyivät isän kuolemaan.

6.3 ”Kyllä sitä olis lapsuudessa monta kertaa isää tarvinnut” – kaivattu isä

Haastateltavat kuvaavat isättömyyttä elämässään monin eri tavoin. Isää oli ikävä ja suru oli läsnä. Suurin osa haastateltavista olisi kaivannut isää elämässään läsnäolijana, turvana mutta myös lasten puolustajana. Isättömyyden koettiin tekevän lapsista huomaamattomia ja toissijaisia muiden silmissä, koska perheen puolustaja ja tuki, isä, puuttui. Isän puuttuminen liitettiin myös helposti köyhyyteen. Isättömyys oli myös herättänyt joissakin haastateltavissa kateutta toisten isiä kohtaan ja korvaavia isähahmoja yritettiin löytää sukulaismiehistä, sotavangeista tai naapuruston miehistä.

Pienet yksityiskohdat, joilla pystyi samaistamaan itseään isään, olivat lapselle tärkeitä. Muuten seurasi vahva ulkopuolisuuden tunne. Erityisesti pojat olisivat kaivanneet isää antamaan neuvoja käytännön töissä, koska pojille siirtyi hyvin paljon vastuuta miesten töistä. Monet sotaorvot olisivat myös halunneet saada lisää tietoa isästään ihmisenä. Osa haastateltavista kertoi, että he hakivat lohtua isän ikävään isämuistoista tai menemällä johonkin hiljaiseen paikkaan esimerkiksi lukemaan isän lähettämiä kirjeitä. Joukossa oli myös henkilö, joka kertoi, ettei voi muistaa isästään paljon asioita, vaikka haluaisi.

Kyllä mä kaipasin monesti. Varsinkin niinku tuolla keväisin tuolla kylvöpellolla, että neuvoja. Ei ollu sitten niitä neuvoja.

(Väinö)

Kyllä se niin on, että jos isä ois ollu, niin kyllä se ois auttanu. Mutta kun isä kuoli, niin eihän se mitään auta ja kyllä se luontokin on semmonen mulla ainakin, että minä sillai kun minä en ikään. Minä aina pelkäsin, miehiä pelkää.

(Päivi)

Ja kyllä sitä olis lapsuudessa monta kertaa isää tarvinnut, että kyllä se oli tosiaan se lapsuuden aika oli vaikeempaa, ku jolla oli isä - - mutta se on jääny mie-

lee, että mä olisin halunnu paljon tietää isästä. - - pikkupoikana sano, että oon niin isän näkönen. Että sekin oli tärkeää, että on isän näkönen.

(Tapani)

Kun tuli isommaksi niin siellä oli, ne tiesi missä vintillä oli ne kirjeet, äitin ja isän kirjeenvaihtoa. Niin kun oli paha mieli jostakin syystä, niin sit pakeni vinttiin lukemaan kirjeitä ja sit sai niinku itkeä kaikki itkut siinä saman tien. Että se oli tavallaan niinku semmonen pakopaikka.

(Eija)

Minulla oli niitä isähahmoja siellä kylällä, jota minä niinku kuvittelin, että kun minullakin olis tuollainen isä niinku toisilla oli isä. Semmosia hyviä isiä oli siellä paljo, jotka tulivat jopa sodasta pois. Niin niitä oli ja ne tuli lasten ja äidin luo ja niillä oli ihana ja hyvä elämä. Olin suoraan vähän kateellinen pikkusen...

(Simo)

Kyllä se tota... se on jotenkin haikee se juttu... mielellään olis saanu olla isä.

(Akseli)

Isän puuttuminen synnytti myös häpeän ja alemmuuden tunteita. Osa sotaorvoista kuvaa, kuinka he tunsivat olevansa huonompia ihmisiä kuin muut, koska heillä ei ollut isää. Isän kuolema on ollut kuin varjona heidän elämänsä yllä. Erityisesti tämä piirre esiintyi naispuolisilla haastateltavilla, vaikka myös yksi mieshaastateltava koki itsensä muita huonommaksi.

Että se oli joku niinku semmonen verho. Ja minusta tuntuu että se on ollut verho koko elämän. Että en osaa sanoa. - - Mää niinku ite oon kokenut ainakin, että mä oon kauheasti paljon huonompi ihminen kun sellaiset joilla on isä. Ja totta kai sitä olis niinku halunnut, että se olis mullakin ollut.

(Sirkka)

Ja sitten sen konkreettisen yksityiskohdan, kuinka kauheesti mä häpesin ja ajauhin sellaisiin tilanteisiin, joissa mun piti jotenkin viedä keskustelu tai puhe sellaisiin asioihin, että mä jotenkin päden. Koska mä ajattelin, että mä oon jotenkin huonompi siks, kun mun isä on kuollu sodassa.

(Leena)

Haastateltavien puheenvuoroista kuvastuu myös, kuinka isän etsiminen jatkuu vielä aikuisiätkin. Lähes kaikki sotaorvot kertovat miettineensä, millaista elämä olisi ollut, jos isä olisi ollut paikalla. Sotaorvoilla on myös voimakas tarve saada tietää lisää, millainen henkilö heidän isänsä oli. Joissakin se on herättänyt katkeruutta, ettei isästä ole jäljellä muistoja.

Kun mä oon lapsena oppinu aina vähä kerrassaan tajuamaan, että kuka ihminen on voinu olla tämmönen. - - Ja sitten mistä mä oon katkeroitunu tässä aikuisiällä oli se, että mun äiti oli hävittäny kaikki sen kirjeet, sodan aikana tulleet kirjeet. - -Että niist kirjeistä olis varmaa saanu jonkun näköstä kuvaa ihmisenä.

(Leena)

No minkälaisia tunteita sitten isän muisteleminen herättää sinussa?

(Haastatteli-
ja)

No se on semmosia normaalia asioita että isä on isä ja minkähänlaista se ois sitte ollu kun se ois eläny. - - Oisko tullu lisää lapsia.

(Jaakko)

Että sitä aina ajattelen, että minkälainen olis elämä, jos isä olis elänyt. Että olisiko se ollut hyvin paljon toisenlainen. Että olisinko minä saanut käydä koulua... Haaveilin aina, että minusta tulee opettaja... Mutta tuli vaan sitten semmonen lehmänlypsäjä, ja nyt sitten tämmönen vanha harmaa...

(Sirkka)

6.4 ”Mutta ei niistä puhuttu ja ihan niinku niistä ei saanu puhuakkaan” – vaikenemisen kokemus

Suurin osa haastateltavista kuvasi, että sotaorvot ja heidän kokemuksensa ovat olleet vaiettu- ja monien vuosikymmenten ajan. Parissa tapauksessa äiti oli niin järkyttynyt isän kaatumisesta, etteivät lapset halunneet nostaa sitä esille. Surulle ei annettu sijaa vaan se piti haudata olosuhteiden pakosta. Monet sotaorvot kuvaavatkin, kuinka asiat ovat nousseet pintaan nyt keski-ikässä ja eläkkeellä ollessa, jolloin niitä on itketty ja käyty läpi. Sotaorvot myös toivovat, että asiasta puhuminen voisi tuoda myös lisätietoa nuoremmille.

Siinä mieles tollaanen suru on aika surkee, että tässä isä-surussa sitä ei koskaan käsitelty eikä sitä tapettu eikä sitä hommaa hoidettu millään tavalla.

(Matti)

Se oli se siis valitettavasti näin on mutta siitä puhuttiin tosi vähän.

(Akseli)

Varsinkin sitten nytte tuota nyt, kun on eläkkeellä niinku huomaa, että nythän vasta näitä asioita on sotaorpojenkin kanssa puhumaan. - - että luulis, että siinä nyt sitten taas niinku nuoremmille sukupolville sitten tulis tietoa ja ymmärrystä, että miksi niin ja miks ei toisin ja näin.

(Eija)

No kyllähän se aina oli mielessä - - ne tuli mieleen mutta ei niistä puhuttu ja ihan niinku niistä ei saanu puhuaakaan.- - Kun ei niistä saanu puhua, niin niistä pikkusen vaan kärsi ja se oli sillä siisti.

(Simo)

Vuonna 2002 perustetulla Pohjanmaan Sotaorvot Ry:llä haastatellut näkivät olevan vaikutusta sotaorpoudesta puhumiselle sekä sen tunnetuksi tekemiselle. Sotaorpoyhdistyksen jäsenyys nähtiin vertaistukea antavana.

Joo kyllä mä puhuin jo aikasemmin ennekö ees oli mitää, että kyllä pitäis meilläkin olla jonkinlainen buulaaki. Ja sittenhän ne tuli ja pani toimeks. Että nyt alkoi sitten tämmönen. Että se on nyt oikein niinku olla pitääkin.

(Väinö)

Kyllä se on niinku yhdistävänä tekijänä ollu, että minä oon niissä koittanu olla mukana ja vaihettu niitä vanhoja kokemuksia. Ja oltu noilla lomillakin joskus oltu ja meillä on tilaisuuksia aina sitten - -

(Jaakko)

Se on niinku kuitenkin samanhenkistä väkeä mikä siellä käy. Kaikilla on samankösiä kokemuksia niinku missä tahansa yhdistyksessä tai toiminnassa.

(Matti)

6.5 Isän kaatumisen tuomia muutoksia

6.5.1 ”No sanotaan näin, että kyllä mulla on varmasti tunnit täynnä” – työnteosta ja lapsen muuttuneista rooleista

Työnteolla on ollut hyvin merkittävä asema jokaisen haastatellun sotaorvon lapsuudessa isän kaatumisen jälkeen. Kaikki haastateltavat ovat asuneet maalla lapsena, joten he ovat joutuneet heti lapsesta asti tekemään paljon maataloustöitä. Koska pulaa työntekijöistä oli, pojat joutu-

vat monesti tekemään raskaita peltotöitä ja tyttöjen työt olivat äidin auttamista kotitalouden hoidossa. Jotkut haastatellut kokivat, että isättömyyden takia piti mennä pyhänäkin töihin, vaikka muut lapset saivat levätä. Sotaorvot kuvaavatkin, että elämä isän kaatumisen jälkeen on ollut kovaa työntekoa, mutta sen on koettu myös kasvattavan luonnetta.

Siitä työnteosta, niin siitä mulle on jäänyt sellaanen kauhu.

(Matti)

No sanotaan näin, että kyllä mulla on varmasti tunnit täynnä. - - mä hoidin sitä taloa kaks kesää. Sillon tehtiin kaikki työt. Mutta silloin kylvettiin hevosella. Mulla oli sitten sellanen - - hevonen ja kylvökone. - - sinä syksynä kun [veli] oli armeijassa, ajettiin ensimmäisen kerran leikkuu puimurilla.

(Akseli)

Että me oltiin silloin niin nuoria, kyllä piti tiskata astioita ja aina sitä oltiin mukana siellä työnteossa ja navetassa. Ja se lehmävahti-asia, se oli se yks asia ja äitillä oli semmonen, että koskaan naisen kädet ei saa levätä.

(Eija)

Niin työ siinä heti lapsesta asti piti olla. Sitten kun mun täti asu, se isän sisko, siinä vieressä niin, kun sinne meni, niin se pisti heti tiskaahan ja puita kantaan. Aina jotain työtä, että aika paljon minä oon joutunu tekeen.

(Päivi)

Äitin kans joka töissä, kaikki kannettiin ja tehtiin käsin. Navetas oli vaan se yks ovi, josta vietiin lehmille ruuat sisälle. Kaivo oli näin sitten ja tästä meni ränny sinne ja navetan seinäs oli reikä. Vintattiin vesi ja sielä oli iso tynnyri, johon se vesi meni. Ja sitten kannettiin ämpärillä siitä. Tarjottiin lehmille vettä siitä silloin, kun tarjottiin.

(Sirkka)

Joo töitä tehtiin. Seittemältä noustii jo ylös ja kuuteen oli sitten työpäivä, että meillä oli rankkaa. Mutta nyt voi jäljestä päin sanoa, että en mä sitä niin pahalta pidä, että kyllä se sitten kasvatti sitä luonnetta, että sitten pärjäs.

(Tapani)

Sinne oli 13 km matkaa sinne ulkopalstalle, jonka isä oli tehny sinne. Sieltä piti sitten talvella heinät hakea. Hevosella sitten. Mä yheksän aikana aamulla lähin ja mä puoli kolmen aikana olin takaisin. Eikä evähiä eikä mitään.

(Väinö)

Erityisesti haastatteleman miesten kertomat, että heidän täytyi isän kaatumisen jälkeen ottaa noin kymmenvuotiaana poikana isännän rooli ja paikka perheessä. Heille annettiin paljon vas-

tuuta töistä mutta myös pienemmistä sisaruksista. Osa kertoo, että heistä tuli myös äidin murheiden jakaja. Roolin muuttuminen perheessä ja jo pienestä pitäen opittu vastuunotto on kasvattanut myös matkalla aikuisuuteen. Eräskin haastateltu näkee aikaisella vastuunotolla olevan yhteyttä yrittäjäksi ryhtymisessä.

Äitee niinku kertoo, niin se oli niinku näistä jokapäiväisistä asioista. Elikkä se niinku kerto niinku se ois pitäny kertoa isälle, niin se kerto mulle. Minähän olin ainut, joka osas kuunnella, niin sen takia minä. Niinku nämä murheet ja kaikki muut jäi mulle niinku takkiin aika vahvasti.

(Matti)

Minä vähän rupesin ottaa otetta niihin nuorempiin lapsiin. En millään komentamisen muodolla vaan ojentamalla heitä ja opettamalla heitä ja viemällä heitä työhön joka paikkaan.

(Simo)

Joo me jouduttiin heti isän raskaisiin saappaisiin, että joskus tuntu, että oli liian kova vastuu.

Ku mä menin töihin ja toisen palvelukseen, niin siinä oli vaikea tottua siihen, että ei ite päättäny asioista. Ni mä en pystyny yksinkertaisesti, että mä jouduin lähteä yksinäiseksi yrittäjäksi. Se oli, ku oli nii pienestä jo joutunu vastaamaan asioista ja joutunu ottamaan oman kantansa.

(Tapani)

Minä olin tavallaan niinku isäntä jo siihen aikaan. Tummu anto kaikki mulle huolehtia. Neljätoistaikäisestä asti minä tein veroilmoitukset ja mitä silloin tehtiin, niin kirjalliset työt ja ostin apulannat ja rehut, ja että minä niinku täydellisesti hoidin kaikki asiat.

(Jaakko)

Lisäksi työnteko kuului osana kasvatukseen. Sotaorvot kertovat, että kasvatuksesta ei puhuttu tuona aikana, vaan lapset olivat enemmän mukana kaikissa touhuissa ja töissä. Kuri oli kuitenkin kova ja lasten täytyi olla kilttejä.

Ei silloin tarvinnu ketään kasvattaa. Kaikki tiesi. Ei silloin puhuttu kasvatuksesta mitään. Joskus, kun vähä väsähti ja äitee sano, että nyt tarvittais sitä, että meekkö heti vai itkekkö ja meekkö. Sai valita.

(Matti)

Musta tuntuu niin, että meitä ei oikeastaan kasvatettu mitenkään. Että se oli semmosta, että me oltiin mukana kaikessa.

(Leena)

Työnteko oli myös yksi selviytymisen edellytys niin taloudellisesti kuin psyykkisesti. Sotaorvot kertovat, että töitä piti tehdä, jotta saatiin talo pidettyä, mutta töitä tehdessä ei myöskään ehtinyt ajatella suruja.

Oliko sulla sitten isää ikävä sodan jälkeen?

(Haastattelija)

Ei ehkä silloin. Se kyllä hukku siihen työhön ja tuskaan, ettei siinä ehtiny sellaisia mieltä.

(Matti)

Tietenkin se oli, että sitä ei mitään niin aatellu sitten.

(Päivi)

Kyllä se oli se touhu ja työ, kun silloin ei ollu ees aikaa ajatella tommosia asioita. Se oli aina niin paljon tekemistä ja työtä, että se vaan vuodet vierä ja suru jäi sinne taakse - -.

(Simo)

Sitä on vaan täytyy sitä työtä tehdä ja sillä tavalla, eikai siinä mitään. Ei ollu mitään ammattiauttajia eikä ketään kenelle olis voinu mennä murheitaan valittamaan. Ne täyty vaan sitten kantaa ja kestää.

(Sirkka)

Haastatellut näkivät, että isättömyydellä on ollut vaikutusta elämäkululle, koska työn teko nousi tärkeäksi isän kuoleman jälkeen ja joskus työnteko oli myös esteenä koulunkäynnille. Muutamat haastatellut kuvaavat, etteivät he pystyneet lähtemään kouluun, koska kotiin ei olisi jäänyt ketään tekemään töitä äidin avuksi. Maailmalle piti lähteä kouluja käymättömänä. Eräs haastateltava kuvaa tuntevansa, että hän on jäänyt kehityksestään jälkeen, koska isän kaaduttua hän ei halunnut jättää äitiään yksin töiden keskelle.

Kun kansakoulu tuli käytyä, nii teki mieli mennä keskikouluun. Ja se siinä oli, että kukas sitten olis töitä tehty. Ja sitte meitä yks poika pantii kouluun ja piti olla töissä sitten vaa kotona vaikka teki mieli sitte... - - tietysti jos olisin päässy koulutukseen, ni kyllä se olis ollu sitten toiselaista se elämä. Että se on heti alkujaan

vaikuttanu, että kyllä se on pahentanu se isän menetys. Ja kaikki johtuu siitä sitten, että se on menny sitten niinku ajopuuna.

(Tapani)

Toinen juttu oli, että äiti oli yksin, niin mä en raskinut heittää, koska mun piti olla illallakin äidin kanssa navetassa ja tämmöstä aputyötä siinä tekemässä, kun oltiin niinku kahestaan. Että en niinku päässy sitte ja oon monesti ajatellu, että mä varmaan olisin vielä siellä lukion ekaluokalla - -

(Sirkka)

6.5.2 ”Sehän oli ihan kauhialla” – isäpuolet sotaorpojen kokemana

Jotkut sotaorpojen äideistä avioituivat vielä uudestaan ensimmäisen miehensä kaatumisen jälkeen. Suurella osalla haastateltavista äiti oli kuitenkin pysynyt leskenä, mutta joukossa oli mukana kolme henkilöä, jotka saivat uuden isäpuolen perheeseen. Lasten tunteet poikkesivat toisistaan hieman, kun haastateltavat kertoivat uudesta isäpuolestaan. Osa koki uuden isäpuolen varastavan äidin, mikä lamaannutti lapsen toiminnan. Äidin avioituminen uudelleen merkitsi maailman loppua, koska asiasta ei oltu kerrottu edes lapsille. Lisäksi joidenkin haastateltujen isäpuoli oli kova mies, ja kovuus kohdistui erityisesti isäpuolen ja äidin lapsiin, koska isäpuoli ei halunnut puuttua vieraan miehen lasten kasvatukseen. Lapsille tämä merkitsi leikkien loppumista aina, kun isäpuoli astui sisään taloon.

Kokemuksia oli myös hyvin ilkeästä isäpuolesta, joka käyttäytyi hävyttömästi sekä teetti kaikki työt haastatellulla sotaorvolla, mutta omia lapsiaan hän suosi. Yhdellä haastatellulla oli neutraali suhtautuminen äidin uuteen mieheen. Hän kertoo kuitenkin, että äiti ei mennyt naimisiin sen kanssa, jota hän olisi toivonut, mutta uudessa isäpuolella ei ollut moittimista, koska haastateltu sai ammatin hänen kauttaan. Hän kuitenkin pohti isäpuolen roolia ja oikeutta kurittamisessa – saako vieraiden lapsia kurittaa.

(Haastattelija): No tykkäsitkö tästä äidin uudesta miehestä?

(Aksel)i: No emmä osaa niin hirveesti sitä moittiakaan. Tosiaan mä sain ammatin ja kai se oli sitten..

(Haastattelija): Että hän oli kuitenkin hyvä isäpuoli?

(Akseli): Emmä nyt sitä. No kyllä me tietysti joskus välillä saatiin piiskaakiin ja muuta - - näitä että tota jossain välissä tuntu, että kuuluuko se sille. Että kato se oli niinku sillä lailla viaras... kurittaminen että miten se sille kuuluu.

6.5.3 ”Tämmönen pitkänmallinen paketti, jossa oli englanninkielistä tekstiä ja siellä oli semmonen jojo” - avustukset

Sotakummit olivat avustusmuoto, mikä oli jokaiselle sotaorvolle tuttu ja tärkeä. Kokemukset kuitenkin jakaantuivat; puolella haastatelluista oli ollut sotakummeja mutta puolet haastatelluista ei ollut saanut tai heidän äitinsä ei ollut halunnut sotakummeja. Osa kokikin tullessaan väärinkohdeksi, koska eivät saaneet paketteja tai tietoja oli pimitetty heiltä. Sotakummeja oli pääasiassa Ruotsista mutta myös toisista Pohjoismaista. Sotakummien paketit olivat arvostettuja ja toivat iloa arjen ja lapsuuden keskelle. Yleensä kummit lähettivät vaatteita, leluja sekä elintarvikkeita paketeissaan, joskus myös rahallista apua. Osa haastatelluista kertoi myös Yhdysvalloista tulleista avustuspaketeista, Hooverin paketeista.

Sotaorpojen äidit saivat leskeneläkettä ja sotaorvoilla oli mahdollista hakea vapaaoppilaspaikkoja kouluihin. Huolimatta mahdollisuudesta hakea näitä paikkoja, moni orpo ei ollut hakenut näitä, koska heidän piti olla kotona auttamassa työnteossa. Sotaorvot kertovat, että muissa ihmisissä sotalleskien saama leskeneläke herätti kateutta. Katkeruutta sotaorvoissa olivat herättäneet tapaukset, joissa orvoilla olisi ollut mahdollista saada avustusta koulunkäyntiin, mutta sosiaalilautakunta oli katsonut perheen liian varakkaaksi. Lisäksi sotaorvot liittivät häpeän ja köyhyyden tunteet isättömyyteen puhuttaessa vapaaoppilaspaikkojen hakemisesta.

Kun siinäkin kävi vielä sillä lailla, että tuolta Ruotsista tuli jotakin, että olis ollu jotakin kummimahdollisuuksia. - - Äiti oli sanonu rovastille, että en minä tarvitse mitään, että mulla on jo kaikkea. Sillon mulla ei ollu kummeja eikä mitään.

(Väinö)

No meillä oli sotakummit joo - - että ne (siskot) sai niinku muutaman paketin ja sieltä tuli vaatteita ja jotain säilykkeitä joitten päälle ei oikein ymmärrettykään

että mitä ne oli. Ja että ei nyt semmosta rahallista apua mutta vanhoja vaatteita tuli, ja niistähän sitten äiti teki meille nättejä vaatteita.

(Eija)

Meillä oli sotakummit Ruotsista - - jouluna, että siinä oli sitten tätä lasten vaatetta ja joitakin leikkikaluja ja karamelli oli tärkeä. Ja äitille kahvipaketti. - - ja siinä oli mulla sitten jotai kirjettäkin että oliko siinä joku 100 markkaa rahaakin niiltä sotakummeilta.

(Tapani)

Sitten mä muistan ne puolisukat, jotka oli semmosta viininpunasta. Ne oli ihanat puolisukat.

(Sirkka)

6.6 Pohdintaa

Sotaorvot kuvaavat sotaorpouden merkityksiä elämäänsä hyvin monitahoisesti. Päällimmäisenä ja vahvimpana haastatelluilla on vieläkin mielessä hetki, jolloin tieto isän kaatumisesta saapui, sekä omat reaktiot tapahtumaan. Myös äidin reaktiot muistetaan hyvin. Vilénin, Leppämäen ja Ekströmin (2008, 209) esittelemän Peavyn ryhmittelyn mukaan jokaisessa tarinassa on havaittavissa dominoiva piirre. Yleisellä tasolla tarkasteltuna sotaorpous on tällainen piirre, mutta myös henkilökohtaisesti haastatelluilla oli havaittavissa asioita, joita he korostivat toisia enemmän. Se voi olla esimerkiksi itsensä vähättely (alemmuuden ja huonommuuden tunteet), isän kuolemasta vaikeneminen tai kuten Leena kuvaa, katkeruus siitä, että on jäänyt ulkopuolelle. Vaihtoehtoisten tarinoiden piirteitä voisi olla huomattavissa tarinoista, joissa sotaorvot pohtivat, millaista elämä olisi ollut, jos isä olisi ollut läsnä. Elämän olisi tullut olla tietynlaista isän eläessä; koulunkäynti olisi onnistunut ja lapsiakin olisi voinut tulla lisää. Nuorimpien haastateltujen tarinoissa on kuitenkin myös lainattujen tarinoiden piirteitä, koska sotaorvot kuvaavat asioita, joita he eivät itse muista vaan ovat kuulleet toisilta.

Haastateltujen kokemukset ovat tämänhetkisiä subjektiivisia näkemyksiä sotaorpouden merkityksestä lapsuudessa, koska kyseessä ovat yli 60 vuoden takaiset kokemukset. Haastateltujen elämänhistorian karttuessa muisti ja tietoisuus ovat muokkautuneet ja tapahtumat näyttäytyvät tämänhetkisen käsityksen mukaan. Enää haastatellut eivät varmasti voi tavoittaa täydellisen

puhdasta kokemusta siitä, kuinka he esimerkiksi kokivat isän kuoleman sillä hetkellä tietyn ikäisenä lapsena, koska lapsen käsitys kuolemasta ja sen lopullisuudesta on yhteydessä lapsen ajattelun kehitykseen. Alle 5-vuotiaat lapset eivät ole sitä ehkä ymmärtäneet tai muistaneet, jolloin kokemus kuoleman lopullisuudesta on syntynyt myöhemmin heidän ymmärrettyään asian. Se ei kuitenkaan vähennä kertomusten arvoa, sillä nämä kertomukset ovat osa haastatteluvien identiteettiä ja elämänhistoriaa.

Isän kaatuminen on ollut sekä sota-ajan lapsille että äideille traumaattinen tapahtuma ja aiheuttanut traumaattisen kriisin. Tapahtuma on ollut yllättävä ja lapsen kannalta järkyttävä, koska kyseessä on ollut oman vanhemman menetys. Koska ihmiset ovat yksilöllisiä, myös sotaorpojen reaktiot ovat poikenneet toisistaan. Shokkivaiheelle tyypillinen tunteiden puuttuminen ja torjunta ovat havaittavissa esimerkiksi Väinön kertomuksesta. Vaikka Väinö oli aluksi kuin suolapatsas, on hänellä ilmaantunut lapsille tyypillisiä reaktioita kuten univaikeuksia, jälkeensä ja tiedostamattomasti. Unessa myös todelliset tunteet ovat ilmaantuneet. Myös syyllisyys tekemättä jättämisistä saattoi painaa lapsen mieltä. Syyllisyyttä ei välttämättä päästy purkamaan turvallisen aikuisen kanssa.

Torjunta on tyypillinen puolustuskeino traumaattisen tapahtuman yhteydessä, kuten varmasti Jaakon tapauksessa on ollut. Hän ei enää itkenyt, koska se ei hyödyttänyt mitään. Tapahtuma on kuitenkin ollut niin voimakas, että hän on alkanut änkyttää sen jälkeen. Voisiko kyseessä olla psykosomaattinen oire, jonka avulla paha olo purkautui? Joillakin lapsilla esiintyi myös traumaattisiin tapahtumiin liittyvää asioiden supermuistamista, kuten kalman haju. Ne ovat tallentuneet traumaattisen tapahtuman yhteydessä muistiin, ja pystytään palauttamaan mieleen vielä tänäkin päivänä.

Sotaorvoudella ja isän kaatumisella ei välttämättä aina ollut suoria vaikutuksia lasten elämään, vaan vaikutukset näyttäytyivät välillisesti esimerkiksi äidin kautta. Äidistä tuli sotaorvoille isän kaatumisen jälkeen erittäin tärkeä henkilö ainoana elossa olevana vanhempana. Äiti on ollut tuki ja turva. Mitä, jos äiti itse on ollut myös shokissa? Kuinka hän on osannut vastata lapsen tarpeisiin? Äidin tunteet ja häpeä syntymättömästä lapsesta ovat voineet siirtyä tiedostamattomasti äidin kautta lapselle, mikä on aiheuttanut turvattomuutta, joka on ilmennyt öisinä

univaikeuksina. Leenan äiti on osannut pitää lapsestaan huolta fyysisesti, mutta olisiko mahdollista, että emotionaalisesti suhde on voinut jäädä vajaaksi. Paikalla ei ole myöskään ollut korvaavia aikuisia, jotka olisivat voineet ottaa turvallisen aikuisen roolin.

Sankarihautajaiset edustivat kuoleman lopullisuutta, sitä ettei isä enää tule takaisin. Hautajaisilla oli tärkeä rooli lasten elämässä, sillä ne auttoivat lasta ymmärtämään kuoleman lopullisuuden. Surua ei hautajaisista huolimatta päästy välttämättä käsittelemään, mikä johtui vaikeamisen asenteesta. Lapsilla oli kuitenkin kova kaipaus isän luokse ja tarve saada tietää, millainen isä on ollut. Sitä lievitettiin lukemalla isän lähettämiä kirjeitä ja vaalimalla vainajan muistoa. Ehkä tämän takia eräskin haastateltu oli kokenut katkeruutta, koska muistot isästä olivat hävitetyissä kirjeissä. Häneltä oli evätty mahdollisuus muistelemiseen tai edes tiedon saamiseen omasta isästään.

Naisilla on havaittavissa alemmuudentunnetta, joka on juontaa isättömyydestä. Voisiko olla, että nämä naiset eivät ole saaneet arvostusta ympäristöstään, koska kokevat alemmuutta. Isän merkitys naiselle itsetuntoa kohottavana tekijänä onkin iso. Lisäksi isä-tytär –suhde opettaa naiselle suhtautumista toisia miehiä kohtaan, ja voi olla, että sen takia eräskin haastateltava oli pelännyt miehiä, koska hänellä ei ollut turvallista isä-suhdetta. Lisäksi sotaorpojen roolit muuttuivat perheessä paljon vastuullisemmiksi, mikä on yleistä traumaattisen tapahtuman jälkeen. Tämä on varmasti lyhentänyt heidän lapsuuttaan ja velvoittanut lapsia olemaan pieniä aikuisia. Varmasti myös muilla sota-ajan lapsilla on kokemusta työnteosta, mutta työnteolla on ollut varmasti erityinen merkitys sotaorvoille, koska isän puuttuessa sotaorpojen on pitänyt ottaa vastuullisempi rooli perheessä ja he ovat joutuneet tekemään töitä jopa kauhuksi asti. Lisäksi työnteon ja kotitaloudesta huolenpidon takia he eivät välttämättä ole päässeet hankkimaan koulutusta ja ovat joutuneet näin siirtämään mahdollisia tulevaisuuden haaveita. He ovat ikään kuin uhrautuneet, mikä on varmasti lisännyt sodanuhriuden tunnetta. Toisaalta työnteoko on ollut varmasti myös kriittinen tekijä niin taloudellisen kuin psyykkisen selviytymisen kannalta, ja ilman sitä moni asia olisi voinut olla toisin.

Sotakummit olivat monille sotaorvoille tärkeä asia. Heidän lähettämänsä paketit ovat varmasti tuoneet iloa lapsille, jotka elivät Suomessa, jossa oli pula melkein kaikesta. Paketeissa mukana

olleiden lelujen ja makeisten saaminen on varmasti ollut mieleenpainuva hetki. Huomionarvoista on kuitenkin, että vaikka sotaorvoilla oli mahdollista saada vapaaoppilaspaikkoja kouluihin, moni jätti edun käyttämättä kotona olevien velvollisuuksien takia. Perheen selviäminen on siis ollut etusijalla. Koti on ollut arvona suurempi kuin yksilöllisyys ja omat edut. Koska isän puuttuminen on liitetty myös köyhyyteen, on ollut varmasti kunnia-asia tulla toimeen ja olla näkemättä kurjuutta. Tämä näkyy siinä, kun haastatellut kertovat, että äiti on kieltäytynyt avustuksista, tai korostuneesta toimeentulemisen korostamisesta.

Voisiko olla, että traumaattinen kriisi, joka isän kaatumisesta on aiheutunut, on sulkeutumassa nyt eläkeikäisenä aikuisena? Lapsena sotaorvot eivät välttämättä uskaltaneetkaan puhua asiasta äidille, jos huomasivat äidin ahdistuvan kysymyksistä. Teorian mukaan onkin yleistä, että lapset haluavat suojella vanhempansa, jos aistivat vanhemman pahan olon tällaisessa tilanteessa. Eheytyksen kannalta olennaista on kuitenkin, että asia saadaan käydä läpi ja hyväksytään osana menneisyyttä. Nyt eläkeiässä sotaorvot ovat päässeet puhumaan asiasta, mikä on helpottanut vaikenemisen tuskaa ja on edellytys eheytykselle. Ehkä halu ja into osallistua tällaisen opinnäytetyön tekemiseen liittyy myös siihen, että päästään kertomaan asiasta muille ja irrottautumaan uhriudesta sekä kertomaan, kuinka asiasta on selvitty.

7 SOTAORPOUDEN MERKITYKSESTÄ JÄLKIPOLVILLE

7.1 Sukupolvista

Sukupolvi käsitteenä on hyvin monitahoinen ja vaikeasti määriteltävä, koska sitä käytetään hyvin monissa yhteyksissä ja arkikielessä. Purhosen (2007) mukaan sukupolven käsitettä voidaan lähteä määrittelemään sen kautta, että sillä tarkoitetaan kaikkia yksilöitä, jotka ovat syntyneet jonkin tietyn rajatun ajanjakson aikana. Tämä ajanjakso voi olla esimerkiksi sodan tai laman aika. Toisen määritelmän mukaan sukupolvet voidaan laskea järjestykseen, ja siten puhua esimerkiksi perheen ensimmäisestä tai toisesta sukupolvesta. (Purhonen 2007, 15.)

J.P Roos (1987) on tutkinut elämäkerta-aineistoja ja erottanut niistä neljä erilaista suomalaista sukupolvea. Toista suomalaista sukupolvea kutsutaan sodanjälkeiseksi jälleenrakennuksen ja nousun sukupolveksi, johon kuuluvat ovat syntyneet 1920-luvun puolivälin ja 1930-luvun lopun välisenä aikana. Tämä sukupolvi muistaa maailmansodan kotirintamalla. Heidän nuoruudessaan tai lapsuudessaan koettiin pulaa, mutta sodan jälkeen alkoi jälleenrakentamisen ja vaurastumisen kausi. Heille Suomen suuret sosiaaliset ja taloudelliset muutokset näyttäytyivät kaikkein selvimmin. (Roos 1987, 54 - 55.)

Kolmas sukupolvi on murroksen sukupolvi, jota voisi kutsua myös suurten ikäluokkien sukupolveksi. Se on syntynyt toisen maailmansodan aikana tai sen jälkeen. Tämän sukupolven kokemusten ero verrattuna toiseen sukupolveen on melko jyrkkä. Heidän lapsuutensa oli turvattumpaa, koska puute ja pula sekä turvattomuus eivät olleet enää niin yleisiä kuin toisen sukupolven elämässä. Heidän aktiivinen elämänvaiheensa on 1960-luvun muuttoaallon molemmin puolin. (Roos 1987, 55-56.)

Roos (1987, 56) lopettaa sukupolvimäärittelynsä neljännen sukupolven lähiöiden sukupolven määrittelyyn, johon kuuluvat henkilöt ovat syntyneet 1950-luvulla. Hoikkala & Paju (2008, 272) ovat jatkaneet Roosin sukupolvijaottelua korvaamalla lähiösukupolven osin hyvinvoinnin ja osin yksilöllisen pakkovalinnan sukupolvilla. Hyvinvoinnin sukupolvella tarkoitetaan 1960-

luvun puolivälissä syntynyttä ikäluokkaa. Syntyvyys laski, ja näin syntyivät suurten ikäluokkien jälkeen pienet ikäluokat. Tämän sukupolven aikana erityisesti koulutus kehittyi ja yleistyi ja erilaisia sosiaaliturvan tukimuotoja kehitettiin paljon. Sukupolvi oli siis oikeaan aikaan oikeassa paikassa. (Hoikkala & Paju 2008, 282 - 286.)

Yksilöllisyyden korostaminen on leimannut erityisesti 1990-luvulla nuoruuttansa eläneitä henkilöitä. 1990-luvun lamasta selvittiin rakentamalla niin sanottu teknologia-Suomi, mikä synnytti huomasti työpaikkoja teknologia-alalle. Yksilöllisyyden sukupolvi elää teknologian ja globalisaation ja korkeakoulutuksen aikaa. Selviytyäkseen esimerkiksi työmarkkinoilla, tämän sukupolven nuorten on osattava ilmaista yksilöllistä ainutlaatuisuuttaan, ja individualismin maailmassa vahvoja kollektiivisia identiteettejä ei enää pääse syntymään. Lisäksi tämän sukupolven nuoret eivät omaksu enää samanlaisia arvoja, joita aikaisemmat sukupolvet arvostivat ja kohtasivat, kuten työntekoa tai hyviä tapoja. (Hoikkala & Paju 2008, 287 - 292.)

Sukupolvien ominaispiirteet ovat siis muuttuneet. Uusia kokemuksia ja piirteitä on tullut uusien sukupolvien mukana. Muistelun ja kertomusten avulla mennyt, historiallinen hetki pystytään siirtämään nykyhetkeen ja muistot välittyvät sukupolvelta toiselle (Korkiakangas 1999, 165). Erilaisissa olosuhteissa erilaiset kokemukset ovat tärkeitä. Sodan kokematon henkilö voi olla kiitollinen, ettei ole joutunut käymään sodan kauhuja läpi henkilökohtaisesti mutta toisaalta sodalla on myös sukupolvelta toiselle siirtyviä vaikutuksia. Voimakkaimmin nämä kokemukset ovat siirtyneet sodan kokeneiden jälkeläisiin. (Jokinen & Saaristo 2006, 184.) Tämä on mahdollista, kun otetaan huomioon traumaattisen tapahtuman kaikki psykologiset uhrit ja sijai-traumatisoituminen (Katajisto & Saarinen 2008; Saari 2000, 33). Toisaalta kokemusten siirtymistä jälkipolville on myös mahdollista tarkastella sodan ajan lasten tunneperinnön siirtymisenä. Sotaorvot ovat voineet kokea valtavaa häpeää isän kuolemisen, ja siksi he eivät ole kyenneet puhua asiasta. Puhumattomuus ja häpeä ovat seuranneet läpi elämän, ja jälkipolvien kysyessä asiasta, vastauksena on ollut hiljaisuus. Lapset ja lastenlapset ovat kasvaneet siis ristiriitaisessa tilanteessa, jossa he ovat ymmärtäneet elämänsä olevan paremmin kuin vanhemmilla, mutta silti he eivät ole saaneet kuulla totuutta asiasta. Lapset ja lastenlapset aistivat, että vanhemmilla on asioita ja salaisuuksia, joista ei saa kysyä ja joihin ei pääse kosketuksiin.

Näin niistä muodostuu tietynlaisia kasvatusmalleja myös jälkipolville. (Wendisch 2009, 153 – 156.)

Perheterapian avulla on pyritty tarkastelemaan juuri perheen vuorovaikutussuhteita, ja sitä kuinka perheensisäiset vuorovaikutusmallit ja sitä kautta kokemukset heijastuvat jopa useaan sukupolveen. Jokainen vanhempi on kasvanut omassa lähtöperheessään, ja sen perheen vuorovaikutusmallit ovat tulleet olennaiseksi osaksi hänen persoonallisuuttaan. Tällöin vanhempien lähtöperheiden vuorovaikutusmallit siirtyvät useimmiten heidän nykyperheisiinsä, jolloin vanhemmat heijastavat lapsiinsa lähtöperheidensä vuorovaikutussuhteita. (Piha 1999, 17.)

7.2 ”Se on heille jotenkin sellainen kaukainen asia”

Kysyttäessä sotaorpojen näkemyksiä siitä, kuinka sotaorpous on vaikuttanut heidän lapsiinsa sekä mahdollisesti lapsenlapsiin, vastaukset ovat lähes yksimieliset. Sotaorpojen on vaikea kuvata, millaisen trauman heidän sotaorpoutensa olisi voinut jälkipolville aiheuttaa. Sodan tunneperinnön siirtyminen on hyvin vaikea kuvattava asia. Sotaorvot kertovat kuitenkin, että he ovat kertoneet lapsilleen isästään ja hänen kaatumisestaan sekä sotaorpoudestaan. Jotkut kertovat myös puhuneensa lapsiensa kanssa, millaisessa ajassa he ovat eläneet. Toiset ovat kertoneet, vaikka ei ole kysytty, ja toiset taas eivät halua kertoa, koska eivät halua vaivata asialla jälkipolviaan. Lapset eivät ole juurikaan kyselleet sotaorpojen kokemuksista.

Moni haastateltu kuvaa, että isoisän puuttuminen on ollut heidän lapsilleen luonnollinen asia, ja joidenkin sotaorpojen äidit ovat jo kertoneet asiasta ennen kuin orvot itse ovat kysyneet. Sotaorvot kokevat, että jälkipolvet eivät oikein ymmärrä heidän kokemuksiaan ja muutama haastateltava koki, ettei jälkipolvia edes kiinnosta heidän kokemuksensa. Sotaorpojen mielestä jälkipolvet näkevät heidän kokemuksensa kaukaisina asioina, jotka eivät kuulu tähän päivään, mutta haastatellut kokevat kuitenkin suvun tiedon siirtämisen jälkipolville tärkeäksi, koska he eivät välttämättä itse ole saaneet siitä tietoa. Lisäksi muistot lapsuusajoista ovat mielessä vielä eläkeikäisenäkin, ja näitä muistoja halutaan vaalia ja niistä halutaan puhua.

Et kyl mä oon aatellu, vaikka ne ei oo halukkaita ollu ottamaan, ni oon niitte reppuun vähä puoliväkiselläkin laittanu mukaan noita sukupapereita.

(Tapani)

No kyllä mä oon kertonut ja mun mielestäni lapset kyllä molemmat sen tietävät mutta eivät he siitä nyt kovasti puhu minulle ainakaan. - - Minusta tuntuu, että se on heille jotenkin sellainen kaukainen asia, joka ei niinku tähän päivään heille kuulu.

(Sirkka)

Joskus oon kirjallisesti kertonut koskei ne pysty kuuntelemaan - - Ei ne, niilloo aikaa. Tai sitten se on vähä tällai, kun äiti kerto tälle yhdelle lapsenlapselle, joka nyt on 24-vuotias, sehän oli nuorempi sillon, se(äiti) puhu niinku omaa elämää. Se kerto niin siitä, niin se poika tokas siihen, että ”Mä oon tuon kuullu, se on vanha vitsi.” Kerroppa siinä sitten lisää. Mutta nyt se on pikkuusen vähän niinku kiinnostunu siitä - mä löin jonkun sukupuntin käteen. Mä aattelin, että ainakin kirjallisena. Nyt mä oon keksinyt uuden kanavan, mä kirjotan lappuja, paan postia, annan käteen. Nytkin on kirjekuoria, missä on nimet päällä ja sitten, kun ne tulee tänne, minä annan käteen.

(Matti)

Joo no mä en oo varmaan koskaan ehtinyt kertoa siitä, koska äiti on aina puhunu siitä. - - Se on vaan ollu niinku joku ilma jota hengitetään.

(Leena)

Kyllä minä oon niille koittanu kertoa, että minkälaista mulla oli ja minkälaista nyt on, että kyllä teillä on niinku suhteellisen helppoa aikaa ku minoon huolehtinu... - - mutta minoon saanu semmosen käsityksen, ettei ne oikein käsitä sitä.

(Jaakko)

Vaikka sotaorvot kokevat oman isän kaatumisen jälkipolville kaukaisena asiana, josta ei kysellä, uskovat he kuitenkin, että esimerkiksi heidän lapsensa arvostavat isoisäänsä ja hänen työtään Suomen hyväksi. Tämä ilmenee sotaorpojen kertomuksissa kuvailuna, kuinka lapset vievät kukkia sankarihaudalle ja osallistuvat sankarihautojen seppelevartioihin.

Kyllä mä oon kertonu lapsille ja lastenlapsille ja vanhempien poikien kanssa me on aika paljon puhuttukin. Niin minoon antanut numerokirjat kaikille lastenlapsillekin. Minä uskon, että kaks nuorimmaista ei oo vielä keskittyny niihin mutta niin, kyllä ne on luku ja kyllä ne on tehny kysymyksiäkin. Ja oon huomannu, että niinku tää [lapsenlapsi], vanhinkin hän kyllä arvostaa niitä asioita - -

(Simo)

Kyllä niinkö tytötkin aina haualle vie kukkia, ja kun ne pääsi ylioppilaakskin, niin ne oli vieny isän haualle ruusuja.

(Päivi)

Kyllä poika oli viime keväänä pyydettiin seppeleenlaskuun sankarihaudalle ja hän oli siellä seppelpartiossa. Että kyllä he sen ymmärtää, mutta eivät kauheasti siitä kysele.

(Sirkka)

Jotkut sotaorvot pohtivat myös sitä, kuinka sotaorpous ja sotaorpoudesta johtuneet kokemukset ovat vaikuttaneet heidän lapsiinsa. Pohdinnan kohteiksi nousivat esimerkiksi työnteon tärkeyden merkitys, kurinpito sekä se, miten jälkipolvet kokevat sen, miten sotaorpous on vaikuttanut sotaorpoihiin ja kodin mallin siirtäminen omaan toimintaan.

Sitä mä mietin, kun mä oon mennyt nuorena naimisiin, ja se malli, minkä minä oon kotoa saanut, että sitä lämpöä ja rakkautta ei niinku jaettu sillalailla. Niin sitä mä aattelin, että oonko mäkään osannu olla sillalailla tarpeeksi huolehtiva äiti.

(Eija)

Joo olen aina laittanu heti että se on niinku tottunu että ne tekee työtä sitten että kyllä niillä on sitten sitä työtä ollut että vähä liikaakin että ei ne oo työttömänä ollu.

(Tapani)

7.3 Pohdintaa

Sukupolvi-määritelmän mukaan sotaorvot kuuluvat kahteen eri sukupolveen, koska osa sotaorvoista on syntynyt toisen maailmansodan aikana, ja toiset taas sotaa edeltävänä aikana 1930-luvulla. He ovat siis Roosin (1987) ryhmitelmän mukaan jälleenrakennuksen ja nousun sekä suurten ikäluokkien sukupolvien jäseniä. Jos sotaorvot ovat syntyneet 1930 - 1940 - luvuilla, he ovat todennäköisesti saaneet lapsia 1950 - 1960-luvuilla. Lapset kuuluvat Roosin nimeämään lähiöiden sukupolveen ja Hoikkalan ja Pajun (2008) nimeämään hyvinvoinnin sukupolveen. Sotaorpojen lastenlapset kuulunevat Hoikkalan ja Pajun mainitsemaan yksilöllisyyden sukupolveen.

Sotaorpojen näkemyksistä kuultavat siis kokemukset siitä, että jälkipolvien nykypäivään sotaorpeus ei oikein kuulu, eivätkä jälkipolvet ole siitä oikein kiinnostuneet. Voisiko tämä johtua siitä, että ero sotaorpojen ja heidän lapsiensa ja etenkin lastenlasten välillä on suuri. Arvostuksen kohteet ovat erilaisia, joten nuorempi sukupolvi ei välttämättä ajattele enää samalla lailla esimerkiksi työnteosta tai oikeanlaisista käyttäytymismalleista. Tämän takia kuilu sotaorpojen sukupolvien ja lapsien ja lastenlasten sukupolvien välillä voi tuntua suurelta ja siksi sotaorvot saattavat kokea, etteivät heidän kokemuksensa kiinnosta jälkipolvia.

Sotaorvoille on kuitenkin hyvin tärkeää välittää tietoa kokemuksistaan. Eläkeiässä psyykkisen vastustuskyvyn heiketessä ja ikääntymisen tuomien muutosten myötä kokemukset nousevat jälleen pintaan, ja tarve saada kertoa lapsuusajan tapahtumista on varmasti suurempi kuin aikaisemmin, kun sotaorvot elivät aktiivista elämänvaihettaan. Tuolloin ajankohtaisempina aiheina olivat ehkä oman elämän aloittaminen, perheen perustaminen ja osallistuminen Suomen jälleenrakentamiseen. Kokemusten välittämisessä ja tunnetuksi tekemisessä sotaorpoyhdistyksellä onkin ollut tärkeä merkitys. Sotaorpoyhdistyksen merkitys on varmasti ollut antaa sosiaalista tukea sotaorvoille, koska jäsenillä on samankaltaisia kokemuksia. Näin he voivat käsitellä kokemustaan yhdessä ja vertailla kokemuksiaan. Tuki on osallistuvaa.

Lapsuudessa koettu trauma tai kasvatus ja opitut vuorovaikutussuhteet, voisivat siis vaikuttaa jälkipolviin opittuina vuorovaikutusmalleina tai sijaistraumatisoitumisen kautta. Sotaorpojen puheenvuoroista korostuu, että jälkipolvet ovat kuulleet kertomuksia lapsuudesta ja sotaajasta, ehkä jopa kyllästymiseen asti: ”Mä oon tuon kuullu, se on vanha vitsi”. Voisiko kuitenkin olla, että sotaorpojen kertomat kokemukset ovat herättäneet jälkipolvissa, erityisesti sotaorpojen lapsissa, järkytystä? Mitä, jos ”ei minulla ole aikaa” –lausahdukset kuvastavatkin ahdistusta ja kykenemättömyyttä kuunnella läheisen ihmisen kokemia kipeitä asioita? Erityisesti, jos he ovat kuulleet niistä usein, ja he ovat tätä kautta sijaistraumatisoituneet. Tällöin traumas- sa tyypilliset puolustusmekanismit, kuten torjunta ja kieltäminen aktivoituvat. Kuitenkin sotaorvot ovat löytäneet uusia kanavia tiedon välittämiseen: kirjeet ja laput. Tällä tavoin sotaorpojen kokemukset tulevat toisessa muodossa jälkipolvien tietoisuuteen. Ehkä jälkipolvien on helpompi lukea kokemuksia, koska kokemukset voidaan ottaa esiin omilla ehdoilla. Toisaalta

on kuitenkin vaikea arvioida, millainen tunneperintö lapsille ja lastenlapsille on siirtynyt sotaorpojen kokemusten myötä, koska sotaorpojen oli vaikea vastata kysymyksiin.

Toisaalta sotaorvot ovat voineet siirtää oppimaansa vaikenemisen asennetta esimerkiksi omille lapsilleen, ja sen takia lapset eivät ole kyselleet vanhemman sotaorpoudesta paljoakaan. Sotaorpojen lapset ovat tienneet sen olevan vaikea asia vanhemmalleen, koska lapsi aistii helposti vanhemman paha oloa ja haluaa suojella vanhempaa tältä, erityisesti traumaattisessa tapah-
tumassa. Taas lapsenlapset ovat jo kiinnostuneempia isovanhempiensa kokemuksista, mikä voi johtua sukupolvien murroksesta ja sukupolvien välillä olevasta arvojen muuttumisesta. Lisäksi kokemukset eivät ole niin lähellä kuin esimerkiksi sotaorpojen lapsilla. Koska tulkin-
nat perustuvat sotaorpojen subjektiivisiin kokemuksiin ja näkemyksiin jälkipolvien reaktioista, mielenkiintoista olisi tietää, mitä jälkipolvet itse ajattelevat näistä asioista.

8 PÄATELMÄT

Sotaorpoudesta puhuminen on tärkeää ja aiheen merkityksellisyydestä ja ajankohtaisuudesta kertoo muun muassa se, että monet sotaorpyhdistykset ovat alkaneet julkaista muistelmateoksia aiheesta. Esimerkiksi Pohjanmaan Sotaorvot Ry julkaisee maaliskuussa 2010 talvisodan päättymisen muistopäivänä muistelmateoksen. Myös Oulun Eteläisen Sotaorvot Ry on julkaissut kirjan sotaorpojen elämäntarinoista (Vähäsöyrinki 2009). Myös tämä työ tulee olemaan yksi dokumentti sotaorpojen kokemuksia käsittelevässä kirjallisuudessa, koska siitä jää kopio Pohjanmaan Sotaorvot Ry:lle. Uskon, että olen pystynyt tekemään sotaorpojen kokemuksia näkyvimmiksi työni avulla. Sotaorvot saavat varmasti pitkään kaipaamaansa arvostusta kokemuksilleen ja tulevat kuulluksi, kun niitä tuodaan esille. Puhuminen ja arvostus auttavat eheytyämään lapsuuden aikana koetuista kipeistä kokemuksista ja monet sotaorvot ovatkin eläkeiässään tuoneet kokemuksiaan esille, kun tarve käydä elettyä elämää läpi kasvaa.

Isän kaatuminen on ollut sotaorvoille traumaattinen tapahtuma, joka on aiheuttanut traumaattisen kriisin. Traumaattisen kriisin ja surutyön läpikäyminen on siirtynyt aina eläkeiälle asti, koska tapahtumat ovat olleet yleisesti vaiettuja eikä niistä ole perheen sisälläkään paljon puhuttu. Traumaattinen tapahtuma on aiheuttanut monenlaisia reaktioita, niin välittömiä kuin välillisiä, kuten torjuntaa, psykosomaattisia oireita tai isän kaatumisen jälkeen tapahtuneita muutoksia, jotka ovat aiheuttaneet erilaisia tunnereaktioita. Erityisesti miehet kertoivat, että itkeminen oli ikään kuin kiellettyä miehiltä silloin ja naiset puolestaan ovat kokeneet alemmuutta ja huonommuutta, koska isää ei ole ollut. Sotaorvoilla on ollut isää ikävä, ja isää on etsitty lapsuudessa.

Isän kuoleman jälkeen perheen roolit ovat sekoittuneet, ja erityisesti poikien täytyi ottaa enemmän vastuuta taloudenhoidossa ja työnteossa. Työnteko kuului osana kasvatukseen, mutta se toimi myös selviytymiskeinona. Isän kaatuminen ja sotaorpous saattoivat muuttaa myös perheen rakennetta, jos äiti avioitui uudestaan. Tässä opinnäytetyössä haastatellut sotaorvot, joiden äiti avioitui uudestaan, eivät kokeneet uutta isäpuolta hyvänä heitä kohtaan. Lisäksi sotaorvoilla oli myös mahdollista saada avustuksia, ja sotakummit olivat tunnetuin avustus-

muoto, johon sotaorvoilla oli ollut mahdollisuus. Avustukset ilahduttivat monesti arkea ja olivat lapsille tärkeitä - olihan paketeissa leluja tai karamelleja, jotka tuohon aikaan olivat harvinaisuuksia Suomessa.

Sotaorvot kokivat, että jälkipolville heidän sotaorpoutensa on kaukainen asia. Sankari-isoisää tai –isoisoisää kunnioitetaan, mutta hänestä ei olla kiinnostuneita. Haastatellut sotaorvot kokivat kuitenkin tärkeäksi jakaa tietoa isästään jälkipolville. Mahdollista kuitenkin voisi olla, että erityisesti sotaorpojen lapset olisivat traumatisoituneet kokemuksesta, ja sen takia he eivät ole vastaanottavaisia asialle. Lisäksi jälkipolvet ovat saattaneet oppia sodan tunneperintönä käyttäytymismalleja puhumattomuudesta, ja tämän takia eivät kysele asiasta. Sotaorpojen lastenlapsille kokemukset eivät ole enää niin omakohtaisia ja kipeitä, joten he voivat olla asialle vastaanottavaisempia, ja siksi asiasta kiinnostuneempia. Lisäksi sukupolvelta toiselle siirtyviä vuorovaikutus- ja käyttäytymismalleja on ehkä pystytty katkaisemaan myös jonkin verran. Koska sotaorpouden vaikutukset jälkipolville näyttäytyivät sotaorpojen subjektiivisina kokemuksina, mielenkiintoista olisi tutkia, kuinka jälkipolvet itse kokevat vanhemman sotaorpouden vaikuttavan heihin ja onko sotaorpoudesta siirtynyt jonkinlaista traumaa. Tämä voisi olla yksi mahdollinen jatkotutkimusaihe.

9 POHDINTA

Olen kartoittanut opinnäytetyöni avulla kokemuksia, joista on vaiettu pitkän aikaa. Työni raottaa osan sotaorpojen kokemuksista, sillä kokemuksia on varmasti tuhansia, kuten on sotaorpojakin. Tarkoitukseni oli selvittää, miten sotaorvot kuvaavat sotaorpouden merkityksiä lapsuudessa sekä miten he kokevat sotaorpouden siirtyneen jälkipolville heidän lähipiirissään. Opinnäytetyöni antaa vastauksia näihin kysymyksiin, ja näitä vastauksia olen päätelmissä jo todennut. Mielestäni kartoitukseni avulla voidaan ymmärtää, millaisia kokemuksia lapsille on jäänyt sodasta ja miten vanhemman menettäminen sodassa on vaikuttanut lapsuuteen. Jälkipolvi-kysymyksiä tarkasteltaessa vastaukset keskittyivät enemmänkin siihen, mitä sotaorvot ovat kertoneet jälkipolville ja kuinka he kokevat jälkipolvien suhtautuvan heidän sotaorpouteensa. Niinkään trauman siirtymisestä jälkipolville ei pystytty täydellisesti vastaamaan. Kuitenkin yhden opinnäytetyön sisällä kaikkia kokemuksia on mahdotonta kartoittaa, koska opinnäytetyön laajuus ja resurssit tulevat vastaan. Varmasti, jos kokemusten tutkintaa jatkettaisiin, vastauksia löytyisi lisää, ja toinen tutkija saattaisi tehdä erilaisia päätelmiä, koska kvalitatiivisen aineiston tulkinta on lähtökohtaisesti subjektiivista.

Opinnäytetyön tekoprosessi oli haasteellinen mutta rikastuttava, koska se sisälsi monia erilaisia osa-alueita. Kontaktien saaminen haastateltaviin oli problemaattista ennen kuin Pohjanmaan Sotaorvot Ry lähti tukemaan työtäni. Lisäksi tutkimustoiminta oli itselleni uutta ja tutkijan roolin omaksuminen olikin aluksi vaikeaa. Kuitenkin erityisesti raportointivaiheessa tunsin, kuinka opin vähitellen tutkivaa otetta ja suhtautumista työn kirjoittamiseen. Lisäksi opinnäytetyön tekemiseen sisältyi paljon matkustamista ja monien erilaisten ihmisten tapaamista, mikä on rikastuttanut kokemusmaailmaani.

Kun tekee kymmenen haastattelua, taidot haastattelijana kehittyvät melkoisesti. Ensimmäisessä haastattelussa oloni oli epävarmin, viimeistä haastattelua tehdessä jo varma. Olin huomannut monia asioita, joita kannattaa tehdä toisin, ja joilla on vaikutusta haastateltaviin. Esimerkiksi haastattelurungon olisin voinut laatia hieman väljemmäksi, jotta haastateltavilla olisi ollut enemmän tilaa vapaaseen kerrontaan. Lisäksi haastatteluja tehdessä piti uskaltaa olla hil-

jaa, vaikka kyseessä olisi ollut liikuttava tilanne. Kun uskalsi olla hiljaa, kertomus jatkui monesti syvemmällä tasolla kuin aikaisemmin. Uskon, että haastateltavat kokivat tilanteet pääosin myönteisinä, vaikka vaikeistakin asioista puhuttiin. Monet haastatellut totesivat haastattelujen jälkeen, että oli mukava, kun joku kuunteli ja helpotti, kun sai kertoa.

Koin, että roolini tutkijana oli ristiriitainen. Haastatteluja tehdessäni olin pyrkinyt olemaan empaattinen kuuntelija, joka voisi luoda sotaorvoille mahdollisimman avoimen ilmapiirin kertoa kokemuksistaan. Raporttia kirjoittaessani ja tuloksia analysoidessani minun täytyikin pyrkiä siirtymään objektiivisen ja analyysoivan tutkijan rooliin, mikä oli haasteellista jo kvalitatiivisen tutkimuksen luonteen takia. Minusta tuntui ikään kuin olisin kääntänyt selkäni haastateltaville. Tässä toisaalta voi huomata, miten haastattelutilanteet olivat minuun jo vaikuttaneet ja millaisena olin ne kokenut; koin olleeni luottamuksen arvoinen, koska sotaorvot kertoivat kokemuksistaan minulle. Haastatteluja tehdessäni huomasin, että oli aluksi vaikea suhtautua haastatteluihin ilman ennako-odotuksia, koska itselläni oli vahvat näkemykset, mitä haastatteluissa tulisi nousta esiin. Erityisesti ennako-odotukset liittyivät jälkipolvikysymyksiin, missä odotin sotaorpojen kertovan enemmän sotaorpouden tunneperinnön siirtymisestä ja kuinka heidän sotaorpous on vaikuttanut heidän käyttäytymiseen ja sitä kautta jälkipolviin. Sain kuitenkin erilaisia vastauksia ja ymmärrän nyt asian sotaorpojen subjektiivisena kokemuksena. Jos haluttaisiin tutkia, millainen jälkipolvien subjektiivinen kokemus asiasta on, tulisi tehdä toinen heihin kohdistuva tutkimus.

Haastattelutilanteiden vaikutusta sotaorpojen vastauksiin ja kartoituksen luotettavuuteen voidaan myös pohtia. Oliko sotaorpojen kuitenkin vaikea kertoa tuntemattomalle haastattelijalle hyvin negatiivisista tunteista, kuten esimerkiksi vihasta tai katkeruudesta, jotka eivät välttämättä ole sosiaalisesti hyväksytyjä tunteita. Muutenkin näistä tunteista kertominen voi olla vaikeaa, koska sotaorpojen sukupolvi edustaa sitä sukupolvea, joka kasvatettiin kiltiksi, tottelevaiseksi ja työtätekeväksi sukupolveksi.

Heikoin lenkki opinnäytetyön tekemisessä oli aikataulut. Olen hyvä tekemään hienoja aikatauluja mutta huono toteuttamaan niitä. Aikatauluissa pysyminen olikin kaikkein haastavin osa-alue, sillä aikataulutuksen takia myös joku toinen osa-alue saattaa kärsiä. Myös pohdintoja

olisin voinut hioa vielä enemmän. Kaiken kaikkiaan opinnäytetyön tekeminen on lisännyt ammatillista kasvuani, sillä se on kehittänyt tutkimustoiminnan osa-aluetta. Lisäksi olen harjaantunut paljon kirjallisen tuotoksen tekemisessä. Opinnäytetyön teko on myös opettanut minua pohtimaan asioita eettiseltä kannalta ja ottamaan eettisiä seikkoja työssäni huomioon. Lisäksi olen oppinut työtä tehdessä empiriaa ja teoriaa tutkimalla lapsuudesta ja lapsuudessa syntyneiden traumojen vaikutuksesta elämään sekä ylisukupolvisuudesta. Myös työelämässä tärkeä ATK-taidot kehittyivät työtä tehdessä.

Lopuksi haluan lausua lämpimät kiitokseni kaikille, jotka ovat minua auttaneet ja tukeneet tehdessäni tätä työtä. Kiitos kaikille sotaorvoille, joita sain haastatella, sillä ilman heidän antamaansa panosta ja tukea tämän työn sivut olisivat tyhjät. Kiitos myös Pohjanmaan Sotaorvot Ry:n hallitukselle sekä erityisesti sen kontaktihenkilölleni Tommi Sinkolle, että he lähtivät tukemaan työtäni ja avasivat näin minulle mahdollisuuden työn toteutukselle. Kiitos ohjaajaleni Eila Passojalle vinkeistä ja hyvästä ohjauksesta. Kiitos myös isälle, äidille, Tuomolle, Minnalle, Sumanille sekä Emmille niin tuesta, muonituksesta, kriisiavusta, tarkoista korvista kuin ajatusten jakamisesta.

LÄHTEET

- Dyregrov, A. 1994. Lapsen suru. 2. painos. Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Hellsten, T. 2001. Vanhemmuus. Vastuullista vallankäyttöä. 3. painos. Helsinki: Kirjapaja.
- Hietanen, S. 2002a. Siirtoväki 1940 - 41. Teoksessa Suomi 85. Itsenäisyyden puolustajat. Kotirintamalla. Helsinki: Weilin+Göös.
- Hietanen, S. 2002b. Siirtoväen ja rintamamiesten asuttaminen. Teoksessa Suomi 85. Itsenäisyyden puolustajat. Kotirintamalla. Helsinki: Weilin+Göös.
- Hirsjärvi, S. Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. Painopaikka Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Hoikkala, T. & Paju, P. 2008. Entä nuoremmat sukupolvet? Sukupolvitutkimus ja nuorisopoliittikka. Teoksessa Purhonen, S., Hoikkala, T. & Roos, J.P. (toim.) Kenen sukupolveen kuulut? suurten ikäluokkien tarina. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, K. & Saaristo, K. 2006. Suomalainen yhteiskunta. 2. uudistettu painos. Helsinki: WSOY.
- Juutilainen, A. 1999. Väestön ja laitosten suojaaminen pommituksilta. Teoksessa Leskinen, J. & Juutilainen, A. (toim.) Talvisodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY.
- Kemppainen, I. 2006. Isänmaan uhrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Korkiakangas, P. 1999. Muisti, muistelu, perinne. Teoksessa Lönnqvist, B., Kiuru, E. & Uusitalo, E. (toim.) Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Kirves, J. 2008. ”Sota ei ollut elämisen eikä muistamisen arvoista aikaa” – kirjailijat ja traumaattinen sota. Teoksessa Näre, S. & Kirves, J. (toim.) Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia. Helsinki: Johnny Kniga Publishing.
- Korppi-Tommola, A. 2002a. Lapset sodan jaloissa. Teoksessa Suomi 85. Itsenäisyyden puolustajat. Kotirintamalla. Helsinki: Weilin+Göös.
- Korppi-Tommola, A. 2002b. Kaatuneet kotiseudun multiin. Teoksessa Suomi 85. Itsenäisyyden puolustajat. Kotirintamalla. Helsinki: Weilin+Göös.
- Kujala, E. 2003. Sodan pojat. Sodanaikaisten pikkupoikien lapsuuskokemuksia isyyden näkökulmasta. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto.

- Kurenmaa, P. & Lentilä, R. 2006. Sodan tappiot. Teoksessa Leskinen, J. & Juutilainen, A. (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. 3. painos. Helsinki: WSOY.
- Laaksonen, L. 2002. Kaupunkien pommitukset jatkosodassa. Teoksessa Suomi 85. Itsenäisyyden puolustajat. Kotirintamalla. Helsinki: Weilin+Göös.
- Laitinen, M. & Uusitalo, T. 2008. Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten elämäkokemusten tutkimisessa. Teoksessa Kaasila, R. Rajala, R. & Nurmi, K.E. (toim.) Narratiivikirja: menetelmiä ja esimerkkejä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Mikkola, P. 2002. Neuvostoliittolainen sotavanki Suomessa. Teoksessa Suomi 85. Itsenäisyyden puolustajat. Kotirintamalla. Helsinki: Weilin+Göös.
- Näre, S. & Kirves, J. 2007. Lapsuus sodan keskellä. Teoksessa Näre, S, Kirves, J, Siltala, J. & Strandberg, J. (toim.) Sodassa koettu: haavoitettu lapsuus. Helsinki: Weilin+Göös.
- Näre, S. 2007. Sotaorpojen mykkä ikävä. Teoksessa Näre, S, Kirves, J, Siltala, J. & Strandberg, J. (toim.) Sodassa koettu: haavoitettu lapsuus. Helsinki: Weilin+Göös.
- Oksanen, A. 2007. Evakkolasten kadotettu koti. Teoksessa Näre, S, Kirves, J, Siltala, J. & Strandberg, J. (toim.) Sodassa koettu: haavoitettu lapsuus. Helsinki: Weilin+Göös.
- Piha, J. 1999. Lapsikeskeinen perheterapia. Teoksessa Aaltonen, J. & Rinne, R. (toim.) Perheterapiassa. Vuoropuhelua vuosituhannen vaihtuessa. Helsinki: Suomen Mielenterveysseura r.y. Koulutuskeskus.
- Pojjula, S. 2002. Surutyö. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Pukkila, H. 2008. Kotirintaman lapset. Helsinki: Tammi.
- Roos, J.P. 1987. Suomalainen elämä: Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. 2. painos. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Saari, S. 2000. Kuin salama kirkkaalta taivaalta. 2. painos. Helsinki: Otava.
- Sinkkonen, J. 1998. Lapsen kanssa hyvinä ja pahoina päivinä. 8. painos. Helsinki: WSOY.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5. uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Vilén, M., Leppämäki, P. & Ekström L. 2008. Vuorovaikutuksellinen tukeminen. 3. uudistettu painos. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.
- Vähäsöyrinki, K. Sotaorpojen kokemukset kirjaksi. Keski-Pohjanmaa 3.12.2009.
- Wendisch, I. 2009. Me sotilaiden lapset. Helsinki: Gummerrus Kustannus Oy.

Williams, M. B. & Poijula, S. 2002. The PTSD Workbook. Oakland, CA: New Harbinger Publications, Inc.

Zetterberg, S. & Tiitta, A. (toim.) 1997. Suomi kautta aikojen. 2. painos. Helsinki: Otava.

Yhdessä suru on helpompi kantaa. 2004. Tuettu suru projekti. Suomen mielenterveysseura. Helsinki: SMS-tuotanto Oy.

Sähköiset julkaisut

Ilkka 27.11.2009. Sotaorvot kerätään rekisteriin. Saatavissa

<http://www.ilkka.fi/Article.jsp?article=464685&Title=Sotaorvot+ker%E4t%E4%E4n+rekisteriin> Luettu 20.10.2010.

Katajisto, J. & Saarinen, P. 2008. Post-traumainternaatit yhteisöjen selviytymisen tukena. Traumaterapiakeskus. Saatavissa <http://www.traumaterapiakeskus.com/Post-traumainternaatit%20yhteisöjen%20selviytymisen%20tukena.pdf> Luettu 20.1.2010.

Purhonen, S. 2007. Sukupolvien ongelma. Tutkielma sukupolven käsitteestä, sukupolvitietoisuudesta ja suurista ikäluokista. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia nro 251. Saatavissa <https://oa.doria.fi/bitstream/handle/10024/4295/sukupolv.pdf?sequence=1> Luettu 22.10.2009.

Tuomaala, R. 2008. "Kyllähän nyt pitäis olla jo semmonen aika, että pääsis niin kö keskustelemhan näistä asioista": tutkimus lappilaisten huutolaisten, sotavankien ja partisaanien uhrien elämäkulusta, voimavaroista, terveydestä ja sairauksista. Akateeminen väitöskirja. Turun yliopisto. Saatavissa <https://oa.doria.fi/bitstream/handle/10024/42826/C274Tuomaala.pdf?sequence=1> Luettu 11.1.2010.

Tuomi, M. 2009. Lapsi ja perhe – isyys. Suomen Uusperheiden liitto. Saatavissa <http://www.mangusti.com/supli/MangustiWS?main=Artikkelit&sub=showPage&title=muut%20isyys> Luettu 30.9.2009.

Julkaisemattomat lähteet

Pohjanmaan Sotaorvot Ry. Toimintakertomus 2002 - 2008.

Sinko, T. 2009. Kaatuneiden, sotaorpojen ja sotaleskien lukumäärät Keski-Pohjanmaalla. Pohjanmaan Sotaorvot Ry.

TUTKIMUSLUPA-ANOMUS

 Organisaatio, jolle anomus osoitetaan Pohjanmaan Sotavot ry.

 Vastuhenkilö organisaatiossa Tommi Sinko

 Tutkimusluvan anoja(t) Marjatta Kankaanpää

Osoite

Puhelin

Sähköpostiosoite

 Tutkimuksen nimi "Sotavotien lapsuuden kokemukset"

 Tutkimuksen tarkoitus Ymmärtää sotavotien merkitystä
lapsuuteen ja jälkipolville sotavotien näkökulmasta.

 Tutkimuksen kohderyhmä Sotavot

 Aineiston keruun arvioitu ajankohta talvi/kevät 2009

 Tutkimusmenetelmä Haastattelututkimus

 Tutkimussuunnitelma hyväksytty 20, 2 2009

 Tutkimuksen ohjaaja Eira Passoja

Lupa myönnetään

 paikka KOKKOLA aika 20, 2 2009
 anomuksen mukaisesti
 muutosehdotuksin
 hylätty

 Luvanmyöntäjän allekirjoitus Tommi Sinko

 LIITTEET
 Tutkimussuunnitelma
 Kysely/haastattelulomake
 Muut liitteet, mitkä opinnäytetyösopimus

Hei!

23.1.2009

Olen Marjukka Kankaanpää, sosionomiopiskelija Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulusta. Opiskelen Kokkolassa sosiaali- ja terveystieteiden yksikössä. Teen opintojeni päättötyötä eli opinnäytetyötäni sotaorpojen lapsuuskokemuksista sekä sotaorpojen aiheuttaman mahdollisen trauman siirtymisestä sukupolvelta toiselle. Aineistoa kerään työhöni haastatteleamalla henkilöitä, joiden isä on kaatunut sodassa. Olen ollut yhteydessä Pohjanmaan Sotaorpoyhdistykseen ja he tukevat työtäni. Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulusta työni ohjaaja on psykologian lehtori Eila Passoja.

Työ tulee luettavaksi Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulun koulutuskirjastoon. Luottamuksellisuuden takia työssä ei tule näkymään haastateltavien henkilöllisyyden tunnistamiseen liittyviä teki-
jöitä, esimerkiksi haastateltavien oikeita nimiä.

Kiinnostukseni aiheeseen on herännyt viime vuosien aikana, kun olen miettinyt millaisia vaikutuksia sota-ajalla on ollut ihmisten elämään. Lapsien kokemukset ovat olleet pitkälti vaiettuina. Siksi näkisin-
kin tärkeänä, että niitä voitaisiin nostaa esille ja käsitellä.

Toivon, että voisitte olla mukana auttamassa opinnäytetyöni tekemisessä osallistumalla haastatteluun. Pyydän Teitä ottamaan yhteyttä minuun niin voimme sopia yhdessä sopivista haastatteluajoista.

Yhteydenotot viimeistään perjantaihin 27.2 mennessä.

Kiitos!

Ystävällisin terveisin
Marjukka Kankaanpää
Sosionomiopiskelija

HAASTATTELUSITOUMUS

Opinnäytetyö: Sotaorpojen lapsuuskokemukset ja sotaorvouden siirtyminen jälkipolville.

Tekijä: Marjukka Kankaanpää

Sosionomiopiskelija

Keski-Pohjanmaan Ammattikorkeakoulu

Sosiaali- ja terveystieteiden yksikkö; Kokkola

Annan luvan julkaista haastattelussa kertomiani tietoja nimettömänä opinnäytetyössä, joka käsittelee sotaorpojen lapsuuskokemuksia ja sotaorvouden siirtymistä jälkipolville. Opinnäytetyön tekijä voi käyttää työssään sanatarkkoja lainauksia haastattelusta, kun henkilöllisyyden tunnistamiseen vaikuttavat tekijät on häivytetty.

Opinnäytetyön tekijä saa luvallani säilyttää haastatteluaineistoa tarvitsemansa ajan haastattelun jälkeen, jonka jälkeen aineisto hävitetään. Luvallani opinnäytetyön tekijä voi ottaa minuun tarvittaessa yhteyttä lisätietojen saamiseksi.

Paikka ja Aika

Allekirjoitus ja nimen selvennys

HAASTATTELURUNKO

SOTAORPOJEN LAPSUUSKOKEMUKSET JA SOTAORPOUDEN SIIRTYMINEN SEURAAVALLE SUKUPOLVELLE SOTAORPOJEN NÄKEMÄNÄ

TAUSTA

- millainen lapsuudenperhe, lapsuuden koti, monesko lapsi haastateltava on, montako yhteensä?
- Millainen suhde sinulla oli vanhempiin?
- Millainen suhde sinulla oli isovanhempiin?
- Miten sinua kasvatettiin?
- Millaisia muistoja sinulla on isästäsi?

SOTA-AIKA

- Muistatko sodan syttymisen?
- Kuinka vanha olit, kun isäsi lähti sotaan?
- Muistatko isäsi sotaanlähdön?
- Mitä muistoja sinulla on sota-ajasta? Minkälaisia kokemuksia sinulla on sodasta?

ISÄN KAATUMINEN

- Kuinka vanha olit, kun isäsi kaatui?
- Muistatko kuka toi tiedon isän kaatumisesta?
- Muistatko millaisia tunteita koit tuolloin? Mitä ajattelit isästä ja sodasta?
- Miten äitisi reagoi tietoon? Miten isovanhempasi reagoivat tietoon?
- Miten sisaruksesi reagoivat tietoon?
- Keneltä koit saavasi tukea?
- Muistatko, tunsitko surua? Miten käsittelit surua?
- Puhuiko kukaan sinulle isän kaatumisesta vai oliko se vaiettu asia? Miksi? Miten tämä vaikutti sinuun?
- Saitko kysyä mieltäsi askarruttavia asioita esim. äidiltäsi? Miksi?
- Millaisena koit isän sankarihautajaiset?
- Mitä sinulle kerrottiin isästäsi, kun olit isompi lapsi?
 - o sankarihautajaiset, kuka toi tiedon kaatumisesta,, millainen isä oli? (jos lapsi on ollut hyvin pieni isän kaatuessa

- Mikä toi sinulle lohtua?

ELÄMÄ ISÄN KAATUMISEN/SODAN JÄLKEEN

- Oliko/Onko sinulla isää ikävä?
- Miten elämäsi muuttui isän kaatumisen jälkeen?
- Miten isäsi kaatuminen muutti perhe-elämääänne? Muuttiko isän kaatuminen rooliasia perheessä, jos olit isompi lapsi?
- Minkälainen suhde sinulla oli äitiisi?
- Miten sinuun suhtauduttiin sen jälkeen kun isäsi oli kaatunut? (ympäristö, naapurit, koulukaverit, viranomaiset yms)
- Mikä auttoi selviytymään?
- Miten ympäristössäsi suhtauduttiin työhön? Teitkö sinä töitä?
- Saitko tukea surunkäsittelyyn?
- Menikö äitisi uudelleen naimisiin? Miten se vaikutti sinuun?
- Saitteko apua/tukea joltain järjestöltä (MLL, KOL, sotakummit)?
- Oliko sinulla jotain lelua, esinettä tms. joka toi sinulle turvaa? (esim nukke tai nalle?)
- Millaisena muistat isäsi? Minkälainen isäkuva sinulla on?
- Millaisia tunteita isän muistelemisen herättää sinussa?
- Oletko ollut katkera lapsuuden kokemuksistasi?

SOTAORPOUDEN SIIRTYMINEN JÄLKIPOLVILLE

- Mitä olet kertonut lapsillesi ja lapsenlapsillesi asiasta?
- Miten lapsesi ja lapsenlapsesi ovat reagoineet kuulemaansa?
- Ovatko he kyselleet isästäsi/isoisästään?
- Koetko, että isäsi kaatuminen on jättänyt heihin jonkinlaisen jäljen? Minkälaisen ja miksi?
- Luuletko, että jälkeläisesi näkevät iso/isoisoisänsä sankarina?
- Miten sotaorpeus on vaikuttanut sinun kasvatuskäytäntöihin lapsiesi kasvatuksessa?
- Millainen merkitys sotaorvoudella on ollut elämäsi valinnoissa ja omien lasten kasvatuksessa?
- Minkälainen merkitys sotaorvoudella on ollut mielestäsi sinulle/läheisillesi?
- Miten sotaorpeus on vaikuttanut parisuhteeseesi?

- Onko sinulla ollut muita äkillisiä erokokemuksia elämäsi aikana? Millaisia?
- Minkälaisena olet kokenut sotaorpoyhdistyksen jäsenyyden?
- Onko sinulla jotain merkittävää kokemusta, joka on tuonut ikään kuin pisteen sotaorpous-asian käsittelylle? Oletko sinut sen kanssa?